

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

POLONA DOLINŠEK

MENTORICA: DOC. DR. MELITA POLER KOVAČIČ

**ETIČNE DILEME PREISKOVALNEGA NOVINARSTVA
DIPLOMSKO DELO**

LJUBLJANA

KAZALO

1. UVOD.....	1
2. PREISKOVALNO NOVINARSTVO	
2.1 POJAV IN RAZVOJ PREISKOVALNEGA NOVINARSTVA.....	4
2.2 OPREDELITVE.....	7
2.3 ZNAČILNOSTI PREISKOVALNEGA NOVINARSTVA	9
2.4 PREISKOVALNI NOVINAR IN PREISKOVALNI TIM.....	16
2.5 PREISKOVALNO NOVINARSTVO V SLOVENIJI.....	17
3. NOVINARSKA ETIKA	
3.1 NOVINARSKA ETIKA IN NOVINARSKA MORALA.....	22
3.2 NOVINARJEVE DOLŽNOSTI.....	23
3.3 ETIČNE IN PRAVNE RAZSEŽNOSTI PREISKOVALNEGA NOVINARSTVA.....	24
3.4 ETIČNE DILEME PREISKOVALNEGA NOVINARSTVA	
3.4.1 VDIRANJE V ZASEBNOST.....	25
3.4.2 UPORABA NEPOŠTENIH SREDSTEV PRI ZBIRANJU INFORMACIJ.....	26
3.4.3 UPORABA ZAUPNIH - ANONIMNIH VIROV.....	30
3.4.4 NECELOVITOST, NERAZNOLIKOST, NEURAVNOTEŽENOST SPOROČANJA IN NERAZUMLJIVOST PREISKOVALNE ZGODBE.....	34
3.4.5 OSEBE UPOVEDOVANJA IN NESPOŠTOVANJE DOMNEVE NEDOLŽNOSTI.....	35
3.4.6 NESPOŠTOVANJE POSLOVNIH, VOJAŠKIH IN URADNIH SKRIVNOSTI.....	37
3.4.7 SPREJEMANJE IN DAJANJE PODKUPNIN.....	38
3.4.8 NEOSNOVANE OBTOŽBE IN LAŽI IN TER NESPOŠTOVANJE PRAVICE DO ODGOVORA.....	39
4. ANALIZA NOVINARSKIH PRISPEVKOV V MLADINI V LETU 2003.....	41
4.1 TEMATIKA MLADINIH NOVINARSKIH PRISPEVKOV.....	43
4.2 NOVINARJEVA PREISKAVA.....	45
4.3 METODE IN TEHNIKE.....	47
4.4 STIL IN STRUKTURA NOVINARSKIH PRISPEVKOV.....	47
4.4.1 NOVINARSKI PRISPEVKI IZ RUBRIKE MANIPULATOR.....	48
4.5. DOMNEVA NEDOLŽNOSTI IN PRAVICA DO ODGOVORA.....	50
5. ZAKLJUČEK.....	52
6. LITERATURA.....	54

1. UVOD

»Preiskovalni novinarji: junaki ali zlobneži?«, je naslov prvega poglavja knjige *Muckracking and objectivity* Roberta Miraldija in vprašanje, ki se v današnjem času pogosto poraja ob misli na preiskovalno novinarstvo.

Pulitzerjeva nagrajenca Bob Woodward in Carl Bernstein sta bila in sta še vedno vsekakor junaka. Ko je moral v 70. letih 20. stoletja takratni ameriški predsednik Richard Nixon zaradi afere, ki sta jo razkrila v svoji preiskovalni zgodbi o aferi Watergate, odstopiti s položaja, je postalo preiskovalno novinarstvo najbolj cenjena oblika novinarskega sporočanja. Sledile so še številne druge afere, razkrite s pomočjo preiskovalnega novinarstva. Uveljavili sta se nadzorna in kritična funkcija množičnih medijev. Vendar je kmalu prišlo do kritike tovrstnega načina sporočanja, saj so časopisne hiše v bitki za bolj senzacionalne zgodbe začele objavljati novinarske prispevke, ki so bili zaradi kršitve novinarske etike pogosto vse bolj podobni rumenemu tisku. Tudi danes preiskovalni novinarji pogosto vdirajo v zasebnost posameznikov, uporabljajo nepoštena sredstva pri zbiranju informacij ter na druge načine kršijo kodeks. Vprašanje, ali v Sloveniji sploh lahko govorimo o preiskovalnem novinarstvu, kot ga poznajo na zahodu, in etične dileme pri tovrstnem poročanju sta bili moji glavni misli, ko sem začela prebirati literaturo o preiskovalnem novinarstvu. Tudi malo literature o tovrstnem poročanju v slovenskem jeziku je bil vzrok, da sem se odločila problematiko etike v preiskovalnem novinarstvu opisati v svoji diplomski nalogi.

Kot rdečo nit svojega pisanja postavljam naslednji tezi:

1. Novinarji v Mladini pri poskusih preiskovalnega novinarstva pogosto kršijo etični kodeks.
2. Številna novinarska besedila v Mladini, ki se kažejo kot preiskovalne zgodbe, so v bistvu senzacionalistične zgodbe, ki so same sebi namen, kar jih loči od kakovostnih preiskovalnih zgodb v državah z daljšo demokratično tradicijo.

Dokazovanje obeh tez bo temeljilo na analizi novinarskih prispevkov, ki se kažejo kot preiskovalni, v tedniku Mladina v prvih štirih mesecih leta 2003.

V prvem delu bom skušala predstaviti čim večje število definicij o preiskovalnem novinarstvu in s tem obe temeljni stališči o tovrstnem poročanju. Natančneje bom razčlenila Šuenovo definicijo, ki jo bom tudi uporabljala kot merilo pri iskanju odgovora na vprašanje, ali so prispevki v Mladini »pravi« preiskovalni članki. Z besedo »pravi« pojmem novinarske prispevke, ki izpolnjujejo vse postavke Šuenove definicije preiskovalnega novinarstva.

Podrobno se bom posvetila metodam in tehnikam tovrstnega poročanja prav zaradi tematike moje diplomske naloge – etičnih dilem preiskovalnega novinarstva. Kot sporne metode, ki so pri preiskovalnem novinarstvu pogoste, bom izpostavila nedovoljeno zvočno in slikovno snemanje, prisluškovanje, intervju iz zasede, lažno predstavljanje ter laganje nasploh. Podala bom kratko zgodovino preiskovalnega novinarstva v svetu in pri nas ter sedanje stanje. Pri tem bom predstavila teorije, ki potrjujejo obstoj tovrstnega poročanja, in tiste, ki temu nasprotujejo.

V drugem delu bom obravnavala novinarsko etiko kot etiko dolžnosti do naslovnika, vira in predmeta novinarskega upovedovanja. Pri teh dolžnostih bom izpostavila tiste, ki najbolj prihajajo v »konflikt« s pravico javnosti do obveščenosti pri preiskovalnem novinarstvu. Opisala bom tudi razlike med deontološkim in teleološkim načinom moralnega presojanja v novinarstvu. Zasebnost, (ne)poštena sredstva, zaupni viri, podkupnine, poslovne, vojaške in uradne skrivnosti, (ne)osnovane obtožbe, (ne)upoštevanje pravice do odgovora in (ne)upoštevanje domneve o nedolžnosti bom predstavila kot glavne etične dileme, s katerimi se srečujemo pri sodobnem preiskovalnem novinarstvu. Pri tem bom obravnavala etično in pravno razsežnost, pogosto nesorazmernost med njima pa bom podala tudi v zadnjem podpoglavju. Temeljne razlike med kakovostnim preiskovalnim novinarstvom in aferaško naravnanim diskurzom bom izpostavila zaradi nadaljnjega preučevanja novinarskih prispevkov v Mladini.

V zadnjem delu se bom posvetila novinarskim prispevkom, ki se kažejo kot preiskovalni, v Mladini. Tednik Mladino sem izbrala prav zaradi dejstva, da je bila v 80. 20. stoletja letih prva, ki je začela objavljati novinarska besedila, ki so razkrivala nezakonita in nemoralna dejanja. Kot kriterij, na podlagi katerega bom prispevke

uvrstila v svoj vzorec, bom uporabila rahlo preoblikovano prvo trditev Šuenove definicije:

Preiskovalne zgodbe razkrivajo informacije, ki določene osebe ali institucije obtožujejo nezakonitega ali nemoralnega ravnanja (Šuen, 1994: 25).

Nato bom skušala ugotoviti, ali lahko govorimo o pravih preiskovalnih zgodbah. To bom presojala na podlagi ostalih treh trditev Šuenove definicije ter zadnje, ki jo je dodala Koširjeva. Trditve so naslednje:

- *Dejstva, ki jih preiskovalne zgodbe razkrivajo, so za družbo relativno velikega pomena.*
- *Novinar zavestno načrtuje preiskavo.*
- *Novinar med preiskavo uporablja posebne tehnike in metode (Šuen, 1994: 25).*
- *Zgodba je napisana v značilni strukturi in stilu (Košir, 1994: 11).*

Pri tem se bom seveda osredotočila na etični vidik ter raziskala, katere etične dolžnosti kršijo novinarji v teh novinarskih prispevkih. Zaradi velikega števila novinarskih prispevkov, ki ustrezajo mojemu začetnemu kriteriju, bo nemogoče podrobno poglobljanje v vsakega od njih, kar pojmem kot pomanjkljivost svoje metode. Vendar bom s pomočjo kvantitativne analize podala grob oris novinarskih prispevkov, ki se kažejo kot preiskovalni v Mladini, in ugotovila, katere postavke Šuenove definicije izpolnjujejo.

2. PREISKOVALNO NOVINARSTVO

2.1 Pojav in razvoj preiskovalnega novinarstva

Funkcije novinarstva kot sedme sile so se od njegovega razvoja pa vse do danes postopno razvijale in uveljavljale. Erjavčeva (1998: 7) piše, da sta se sčasoma razvili tudi nadzorna in kritična funkcija, ki sta za normalno delovanje demokratične družbe danes izrednega pomena. Ferguson in Patten (1993: 10) trdita, da novinarstvo ni bilo vedno nosilec četrte veje oblasti, saj sta se kritična in nadzorna funkcija medijev uveljavili šele v poznem dvajsetem stoletju.

Sodobno novinarstvo ima vlogo psa čuvaja (»watch dog«). Prvi zametki novinarstva, kakršnemu danes v zahodnih državah pravijo preiskovalno novinarstvo, segajo že v konec 19. stoletja. Hugo de Burgh (2000: 35) v svoji knjigi Preiskovalno novinarstvo kot začetnike preiskovalnega novinarstva navaja svetovno znane romanopisce, kot sta bila Charles Dickens in Emil Zola, ki sta namenoma izkušala tedanjo revščino, da bi o njej bolj pristno pisala.

Nekateri avtorji, med njimi tudi Weaver, vidijo začetek preiskovalnega novinarstva v članku Tweed Ring, ki ga je leta 1871 objavil New York Times. Gre za prvi članek, ki je razkril korupcijo. Takih člankov je nato sledilo še več, vendar je treba vedeti, da takrat tega niso imenovali preiskovalno novinarstvo, ampak »muckraking«, kar v prevodu pomeni »razkrinkavanje« (Šuen, 1994: 27).

De Burgh (2000: 38) kot eno prvih preiskovalnih zgodb v Veliki Britaniji navaja članek »Oskrunjenje devic, poročilo naše skrivne komisije«. Leta 1885 je novinar in urednik časnika Pall Mall Gazette W. T. Stead v Londonu kupil 12 letno dekle za spolne usluge. To je bil del njegove osebne preiskave o otroški prostituciji, s katero je veliko pripomogel h kampanji za prepoved otroške prostitucije.

Preiskovalno novinarstvo se je iz ZDA ob koncu 19. stoletja razširilo v zahodnoevropske države, tiste z daljšo demokratično tradicijo ter seveda razvitimi medijskimi sistemi, postopno pa tudi v države v razvoju (Ferguson, Patten, 1993: 12). Do pravega razcveta in hkrati uporabe besedne zveze »preiskovalno novinarstvo« pa je

prišlo v 60. in 70. letih 20. stoletja. Ameriška novinarja časnika Post Carl Berstein in Bob Woodward sta razkrila najbolj razvpito afero v vsej zgodovini ZDA, to je bila afera Watergate. Njuna s Pulitzerjevo nagrado nagrajena zgodba je pomenila udarni pohod preiskovalnega novinarstva ter nov odnos med novinarstvom in politiko. Preiskovalno novinarstvo je postalo najbolj cenjena oblika novinarskega sporočanja, preiskovalni novinarji pa najbolj plačani med novinarji. Afera Watergate je v ameriškem novinarstvu pomenila in še vedno pomeni posebno paradigmo, ki so jo prevzeli novinarji v Veliki Britaniji in tudi drugod po svetu (De Burgh, 2000: 71–78). De Burgh afero Watergate označuje kot mit, hkrati pa opozarja, da ni začetek preiskovalnega novinarstva, temveč nadaljevanje dolge tradicije, ki res da ni bila tako odmevna (Wabra, 2001: 6).

Po Woodwardu in Bernsteinu so časniki na veliko začeli objavljati preiskovalne članke in med seboj bili bitke za boljše zgodbe. Vendar te zgodbe niso ustrezale zahtevam preiskovalnih člankov, saj so novinarji pogosto objavljali nepreverjene informacije, članki pa so bili prežeti z senzacionalizmom, voajerizmom, šokantnostjo in kršitvijo človekovih pravic. To je vzrok, da je v 80. letih prišlo do reakcij, ki so bile uperjene proti preiskovalnemu novinarstvu. Slednjemu so očitali obrekovanje, objavljanje nepreverjenih informacij, nekorektno pridobivanje informacij ter številne druge kršitve zakonov in etičnega kodeksa. Do nesoglasij zaradi načinov pridobivanja informacij je prihajalo tudi znotraj stroke, in sicer med uredniki in novinarji (De Burgh, 2000: 72–82).

Zato v zadnjem desetletju 20. stoletja govorimo o krizi preiskovalnega novinarstva. De Burgh (2000: 7) poudarja, da so izkušeni preiskovalni novinarji pesimistični glede prihodnosti njihove stroke. Vzrok so vedno močnejši komercialni pritiski, zaradi katerih je preiskovalno novinarstvo na poti izumrtja. Preiskovalno novinarstvo je namreč ena najdražjih oblik novinarskega sporočanja, ki pa ne priteguje množične potrošnje. Tveganja preiskovalnega novinarstva so prevelika za založnike in lastnike množičnih medijev, javnost pa zaradi stiske s časom zanimajo le vsebine, ki jih lahko uporabijo v svojem vsakdanjiku.

Koširjeva (1994: 16), opozarja da komercializacija množičnih občil uveljavlja trend preiskovalnega novinarstva za vsako ceno. Komercializacija in želja občinstva po senzacionalizmu je vzrok, da se številni preiskovalni članki danes nagibajo k rumenemu

tisku. Sodobno preiskovalno novinarstvo vedno bolj zaznamuje upovedovanje škandalov, kar je po Connellu (1998: 12) znak tabloidizacije množičnih občil. S tem izrazom Connell označuje vrsto procesov, ki racionalne novinarske diskurze spreminjajo v senzacionalistične. Tudi Lull in Hinerman (1997: 1–3) izpostavljata škandal kot glavno značilnost tabloidnega novinarstva in popularne kulture nasploh. Kot škandal opredeljujeta prekrške oz. dejanja, ki so z moralnega vidika vredna graje, medijski škandal pa, ko ta dejanja postanejo javna z upovedovanjem v množičnih občilih. Polerjeva poudarja (2003: 208), da je škandal izhodišče afere ter izraza medijski škandal in afera uporablja kot sinonima. Lull in Hinerman (1997: 28) ugotavljata, da nekateri avtorji škamdale pojmujejo kot obliko prodornega preiskovalnega novinarstva, kar pomeni, da jih ne moremo označevati zgolj kot senzacionalizem, saj spodbujajo javne razprave o občutljivih in kontraverznih temah.

Napovedi o izumrtju preiskovalnega novinarstva postajajo vedno bolj svareče, ekonomski pritiski enaindvajsetega stoletja pa tovrstno poročanje omejujejo in ga preoblikujejo. Malo je kakovostnega in verodostojnega preiskovalnega novinarstva, vse več pa je senzacionalnih poskusov tovrstnega poročanja. Danes je veliko zgodb, ki se na prvi pogled kažejo kot preiskovalne, tudi njihova tematika so dejstva, ki so za družbo zelo pomembna, vendar se nagibajo k senzacionalizmu in šokantosti ter pogosti kršitvi etičnih načel. To je aferaško naravnan novinarski diskurz, ki ga ne smemo zamenjevati z verodostojnim preiskovalnim novinarstvom. Od slednjega se razlikuje predvsem v njegovem odnosu do resničnosti. Aferaško naravnano sporočanje zaradi želje po šokantnosti, senzacionalizmu in spektaklu, kar seveda ustvarja večji dobiček, zanemarlja osnovno zahtevo po resničnosti in verodostojnosti. Novinarsko upovedovanje škandalov (pojav afere) pogosto primarno ni povezan z zahtevo po resničnosti, temveč je bistveno dejstvo javne objave, kar pomeni, da objava nečesa skonstruira medijski škandal oz. afero (Poler, 2003: 210).

2.2 Opredelitve

Od prvih zametkov tovrstnega poročanja pa vse do današnjega preiskovalnega novinarstva so mnogi tuji in naši avtorji v svojih knjigah postavili številne definicije, s katerimi so poskusili določiti, kaj naj bi tovrstno poročanje bilo. »Pogosto pravijo, da je novinarstvo prvi grob oris zgodovine; v nasprotju, preiskovalno novinarstvo nam daje prvi grob oris zakonodaje«, piše Hugo de Burgh (2000: 3) v uvodu knjige Preiskovalno novinarstvo. Tovrstno poročanje daje grob prikaz zakonodaje, ker preiskovalne zgodbe usmerjajo pozornost na »lapse« v družbenem sistemu in njegovi zakonodaji. Po Williamu Gainesu (1994: 1) je to ozka, a vseeno vplivna veja novinarstva, ki je v ospredju.

Matjaž Šuen v knjigi Preiskovalno novinarstvo pristope teoretikov, ki razlagajo pojav preiskovalnega novinarstva, deli v naslednje štiri tipe:

1. tiste, ki preiskovalno novinarstvo opisujejo kot **proces težavnega pridobivanja informacij** (Wainwright),
2. tiste, **ki zanikajo preiskovalno novinarstvo kot poseben novinarski slog** in trdijo, da je »vsako dobro novinarstvo preiskovalno« (Pawlick),
3. tiste, ki preiskovalno novinarstvo obravnavajo **kot razkrivanje prikritih informacij** (Anderson, Benjaminson, Mencher),
4. pristope, ki preiskovalno novinarstvo razlagajo **celoviteje** (Honeyman, Ullamn, MacDougall, Haller). (Šuen, 1994: 23)

Definicije vseh omenjenih avtorjev je Šuen strnil in v svoji diplomski nalogi prvi pri nas zapisal definicijo tovrstnega poročanja. **Preiskovalno novinarstvo** je posebna vrsta novinarskega sporočanja, za katero je **značilno**:

- da razkriva dejstva, ki jih želijo posamezniki ali institucije prikriti,
- da so ta dejstva za družbo relativno velikega pomena,
- da novinar zavestno načrtuje preiskavo,
- da novinar med preiskavo uporablja posebne tehnike in metode (Šuen, 1994: 25).

Manca Košir (1994: 11) dodaja, da je besedilo napisano v značilni strukturi in stilu.

De Burgh navaja 8 točk, s katerimi označuje preiskovalno novinarstvo:

1. identificira sramotno, ne nujno nezakonito prakso kot prekršek moralnega zakona,
2. razkriva zlorabe moči,
3. pod vprašaj postavlja dejanske osnove, na podlagi katerih nastajajo pomembne trditve,
4. kaže, da je bila pravica skorumpirana,
5. pod vprašaj postavlja uradna poročila,
6. demonstrira, kako je možno zakone zaobiti,
7. izpostavlja luknjo med teorijo in prakso,
8. razkriva skrito (De Burgh, 2000: 17).

Novinar Vinko Vasle pravi, da tematiko za to vrsto novinarstva jemljemo iz »undergrounda« (škandali, poneverbe), zato preiskovalno novinarstvo uporablja posebne tehnike in metode, kar ga loči od običajnega (v Jurak, 1995: 9). »Preiskovalno novinarstvo je izreden neformalni konfrontizem, ki se ne ukvarja samo z odklonskostjo in njenimi nosilci, ampak nadzoruje tudi mehanizme državnega nadzora in prav tako oblast in politiko. Zato je njegov pomen tudi socialnopsihološki in ne le vzgojno-izobraževalni ter socialno pedagoški«, pravi Janez Pečar (1994: 860). Koširjeva (1994: 11) piše, da so tematika preiskovalnega novinarstva novice, ki so zgoraj gladke in spodaj grobe, kakor Pan, Hermesov sin z dvojno naravo, zgoraj gladek, spodaj pa grob in kozlu podoben.

Poudariti je treba, da besede preiskovalno ne smemo mešati z raziskovalno, saj preiskovalno novinarstvo določene pojave preiskuje, kar pomeni, da odkriva nove stvari. Raziskovati pa pomeni odkrivati vzroke in posledice dejanj, ki so lahko povsem neproblematična (Šuen, 1994: 26).

To je bilo nekaj definicij preiskovalnega novinarstva, ki pričajo o koristnosti tovrstnega poročanja za dobro družbe, še več, preiskovalno novinarstvo večina omenjenih avtorjev označuje kot bolj zahtevno novinarstvo, preiskovalne novinarje pa označujejo kot junake.

Obstajajo številne kritične definicije preiskovalnega novinarstva, vzroki pa so pojav senzacionalizma pri tovrstnem poročanju. Sama bom pozornost namenila dvema kritičnima oz. »negativnima« definicijama, ki ju omenja De Burgh (2000: 11). Bernard Ingham, bivši predstavnik za javnost Margareth Thatcher, je na prvo mesto številnih »novinarskih bolezni« umestil prav preiskovalno novinarstvo. Ingham meni, da je skepticizem preiskovalnega novinarstva napačen in škodljiv. Preiskovalno novinarstvo označi kot »najnižjo obliko časopisnega življenja« (v De Burgh, 2000: 11). Drug kritičen pogled na preiskovalno novinarstvo predstavlja urednik Daily Telegrapha Charles Moore, ki vidi preiskovalno novinarstvo kot zablodo novinarstva od njegove prave funkcije, ta pa je poročati in analizirati. Meni, da je bolj pomembno ljudem pripovedovati novice ter jih interpretirati v smislu, ki je javnosti zanimiv in koristen, kot pa izpostavljati korupcijo (De Burgh, 2000: 12).

2.3 Značilnosti preiskovalnega novinarstva

Že pridevnik »preiskovalno« nam pove, da gre za novinarstvo, ki nastaja s preiskovanjem. Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ, 1997: 900) opredeljuje *preiskovati* med drugim tudi kot »zbiranje podatkov, ugotavljanje dejstva o čem zlasti glede na nezakovitost, krivdo«. Slovenska beseda »preiskovalno« ustreza angleškemu izrazu »investigative«.

V novinarstvu obstajajo različne vrste sporočanja, ki se med seboj razlikujejo po načinu pridobivanja informacij, metodah in tehnikah pridobivanja informacij, predmetu upovedovanja, načinu pisanja itd. V 60. in 70. prejšnjega stoletja lahko govorimo o pojavu ene od vej novinarstva, ki ji danes pravimo preiskovalno novinarstvo. Od ostalih vrst novinarstva se loči predvsem po tehnikah in metodah pridobivanja informacij, čemur bom kasneje posvetila več pozornosti.

S pomočjo Šuenove definicije preiskovalnega novinarstva bom po točkah razčlenila značilnosti preiskovalnega novinarstva:

Preiskovalno novinarstvo razkriva dejstva, ki jih želijo posamezniki ali institucije prikriti.

Dejstva, ki jih preiskovalni novinar odkriva, so nezakonita dejanja (kraje, umori, trgovina z mamili, korupcije itd.) in / ali nemoralna dejanja (prekrški zoper človekovo dostojanstvo itd.). Lull in Hinerman (1997: 20–23) v svoji tipologiji škandalov kot najpogostejšo temo preiskovalnih zgodb izpostavljata t. i. institucionalne skandale. S tem izrazom označujeta dejanja, ki sramotijo in žalijo prevladujočo moralnost, potekajo pa v okoljih, kot so na primer vladne pisarne. Akterji so osebe, ki predstavljajo institucije politike, izobraževanja, ekonomije, vojske in religije ter uživajo v družbi velik ugled. Teh oseb ne motivirajo le profesionalni cilji, ampak tudi zasebne želje, ki pa so včasih v nasprotju s prevladujočimi moralnimi standardi. Njihove nemoralnosti so tako škandalozne, ker te osebe predstavljajo institucije, v katerih so zaposlene.

Posamezniki, institucije, politične organizacije, podjetja itd., ki so vpletena v nezakonita dejanja, želijo dokaze (dejstva preiskovalne zgodbe) prikriti (Šuen, 1994: 26). Zato lahko trdimo, da je kvalitetno preiskovalno novinarstvo ena najbolj zahtevnih vej novinarstva.

Ta dejstva so za družbo relativno velikega pomena.

Ker se nekdo z nezakonitimi in nemoralnimi dejanji okorišča, nekdo pa seveda trpi, je to za obstoječo družbo in demokracijo določene države velikega pomena. Pomembno dejstvo je, da so akterji preiskovalnih zgodb bogati, močni in vplivni v družbi, v kateri delujejo.

Tematika preiskovalnega novinarstva so torej nezakonita ter nemoralna dejanja, kot so kraje, podkupovanja, goljufije, trgovina z orožjem, mamili in ljudmi, umori, zaposlovanje na črno, izsiljevanje in izkoriščanje delavcev, politične spletke, nemoralno in nezakonito vedenje vplivnih javnih osebnosti, korupcije (skrivne pogodbe, utaje), kaznivo ravnanje z okoljem (strupeni in nevarni odpadki), pranje denarja idr. Al Hester z univerze v Georgii poudarja, da je v vzhodnoevropskih državah pozornosti novinarjev vredno še: nespoštovanje manjšin, ekonomska odvisnost od vodilnih držav sveta,

urbanizacija in brezposelnost, krčenje gozdnih površin in erozija, položaj žensk, poraba denarja za vojsko idr. (Bojc, 2002).

Preiskovalno novinarstvo deluje v prid javnemu dobremu in pravici javnosti do obveščenosti, ki je ena temeljnih pravic v Ustavi RS (1991).¹ Javnost ima pravico izvedeti za nepravilnosti, ki se morda dogajajo v obstoječem družbenem sistemu. Preiskovalno novinarstvo nadzoruje delovanje oblasti in s tem prispeva velik delež k demokratičnosti družbe (Šuen, 1994: 28). Afere so po Koširjevi (1995: 47) nujna oblika nadzora, o čemer najbolj priča podatek, da jih ni le v državah, kjer vlada diktatura, kar pa ne pomeni, da ni nepravilnosti, temveč da nikoli niso razkrite.

Novinar zavestno načrtuje preiskavo.

Preiskovalni novinar ne čaka na koristne informacije, temveč je »aktivni preiskovalec«, kar pomeni, da večino preiskovalnih novinarjev odlikuje dobra detektivska žilica. Oblikuje si pravo obveščevalno mrežo in dolgo časa skuša utemeljiti svoje sume. Sama preiskava je pri preiskovalnem novinarstvu večjega pomena kot pisanje zgodbe. Da novinar oblikuje določeno preiskovalno zgodbo, lahko zaradi težavnosti preiskave traja tudi po več mesecev. Preiskava je končana, ko si odgovori na naslednjih sedem vprašanj: kaj, kdo, kdaj, kje, kako, s čim in zakaj (Šuen, 1994: 36). Preiskovalni novinar torej sam pride do dejstev, zaradi katerih nadaljuje in sam vodi preiskavo. Šuen (1994: 35) citira bivšega preiskovalnega novinarja Thomasa Pawlicka, ki pravi: »Če nima ustreznega načrta, se novinar med preiskavo ne razlikuje veliko od slona v trgovini s porcelanom.«

McManus (1994: 96) meni, da je osnovno poslanstvo novinarjev in novinarskega poklica aktivno in neodvisno preiskovanje okolice, s čimer bodo javnosti omogočili maksimalno razumevanje okolja. Koširjeva (1994: 13–14) pravi, da naj bi preiskovalni novinar sam, s pomočjo neuradnega vira, prišel na sled primerom, ki jih nato preiskuje.

¹ 39. člen: »Zagotovljena je svoboda izražanja misli, govora in javnega nastopanja ter drugih oblik javnega obveščanja in izražanja. Vsakdo lahko svobodno izbira, sprejema in širi vesti in mnenja. Vsakdo ima pravico dobiti informacijo javnega značaja, za katero ima zakon utemeljen pravni interes, razen v primerih, ki jih določa zakon.«

Šuen (1994: 36) po Žerjavu navaja dve načeli, ki se jih mora novinar pri preiskavi držati:

- *Načelo materialne resnice* – novinar ne sme vztrajati pri tem, da bi našel kogar koli, na katerega bi obesil sum za deviantno ravnanje. Posamezna dejstva, ki jih ugotavlja, mora vestno presoјati, preverjati in primerjati z drugimi okoliščinami, da ne bi morda koga nehote po krivem osumil. Novinarjev namen je, da javnosti razkrije resničnega krivca, zato si mora vedno prizadevati za materialno resnico. Ugotovi jo tedaj, kadar prikaže dogodek tako, kot se je zgodil.
- *Načelo skeptičnosti* – novinar ne sme verjeti besedam, ki niso z ničemer dokazane. Ne sme se pustiti zapeljati, temveč mora vztrajno iskati materialno resnico. Nekateri skušajo svojo krivdo prevaliti na druge ali pa se sprenevedajo, da ničesar ne vedo. Če novinar vsako trditev preverja z logičnim dvomom, se lahko raznim zavajanjem izogne.

Novinar med preiskavo uporablja posebne metode in tehnike.

Pri svoji preiskavi novinar pri zbiranju informacij uporablja posebne metode in tehnike, ki so značilne le za tovrstno poročanje. Gre za način pridobivanja informacij, ki je bistveno težji kot pri »normalnem« novinarstvu (Šuen, 1994: 27). Po Šuenu (1994: 29) je eden najpomembnejših »prijemov« oblikovanje obveščevalne mreže, kar pomeni zagotovitev dobrih virov. Preiskovalni novinar mora biti med drugim večč dela v dokumentacijah, arhivih, dobro mora poznati tehnike spraševanja ter seveda obvladovati fotografiranje ter video- in avdio snemanje.

Metode in tehnike so največkrat tudi razlog za etično spornost preiskovalnega novinarstva, kakor tudi za kršitev zakona. Preiskovalni novinarji z njihovo uporabo velikokrat vdirajo v posameznikovo zasebnost. Ker se bom v tretjem poglavju podrobno posvetila etični in zakonski problematiki metod in tehnik preiskovalnega novinarstva, jih bo sedaj naštel in opisala, hkrati pa bom izpostavila tehnične pripomočke, ki jih uporabljajo preiskovalni novinarji.

PRIDOBIVANJE VIROV INFORMACIJ

Vsaka preiskovalna zgodba se začne z informacijo o določenih nepravilnostih, ki jo dobi preiskovalni novinar. Viri informacij so ključnega pomena v novinarstvu, v preiskovalnem novinarstvu pa so temeljni pogoj za začetek preiskave. Šuen pravi: »Informacija o določeni nepravilnosti, ki jo novinarju sporoči vir oz. obveščevalec, je logičen začetek in temeljni pogoj vsake novinarske preiskave in kasnejšega prispevka. V preiskovalnem novinarstvu torej uspeva le tisti poročevalec, ki se pri svojem delu opira na široko mrežo različnih virov« (1994: 29). Glavni vir informacij preiskovalnega novinarja so torej osebe, ki imajo določene informacije, katere pričajo o kaznivih in nemoralnih dejanjih drugih oseb ter institucij. Preiskovalni novinar mora znati dobro prepričati ljudi, da spregovorijo o nepravilnih dejanjih kljub njihovem strahu.

Pri preiskovalnem novinarstvu viri pogosto nočejo biti imenovani, saj se bojijo tistih, ki so kazniva dejanja zagrešili. To so **anonimni viri**. Preiskovalni novinar zato take vire uporablja bolj kot smerokaz ter skuša te informacije potrditi tudi drugje. Poskuša na primer dobiti materialne dokaze o kaznivih dejanjih ali najti vire, ki bodo pripravljeni pričati na sodišču. Pogosto pa se dogaja, da so informacije, ki jih preiskovalni novinar dobi od anonimnih virov, neresnične ali le delno resnične. Napačne informacije so lahko posledica napačnih interpretacij ali namernega zavajanja. Novinar mora torej imeti občutek za informatorjevo zanesljivost (Kieran, 2000: 169).

INTERVJU

Intervju je eden od načinov pridobivanja podatkov. Preiskovalni novinar mora izprašati osebe, za katere ve ali sumi, da so vpletene v korupcijo ali da so prizadete zaradi te korupcije. Pri preiskovalnem novinarstvu ima novinar bistveno težje delo kot pri običajnem poročanju, saj so intervjuvanci pogosto nepripravljeni govoriti. Razlogi so lahko krivda (v primeru vpletenosti), strah (pred tistimi, ki so kazniva dejanja zagrešili) ali tragedija (prevelika prizadetost, da bi o tem govorili).

Pogosta metoda preiskovalnega novinarstva je **intervju iz zasede** (*ambush interview*), ko novinar »preži« na osebo, ki jo želi intervjuvati, ter upa, da bo ta zaradi presenečenosti morda povedala več, kot sicer (Šuen, 1994: 36).

PRIDOBIVANJE INFORMACIJ IZ BAZ PODATKOV

Podatke glede na njihovo dostopnost delimo v dve skupini, in sicer v javne in zaprte zbirke podatkov. Šuen (1994: 40) izpostavlja vdor v računalniški sistem kot način, kako preiskovalni novinar pride do podatkov iz zaprte zbirke, kar je seveda nelegalno. Preiskovalni novinar lahko do podatkov v zaprtih zbirkah pride tudi z dobrimi odnosi s tistimi, ki so tam zaposleni in imajo dostop do teh baz podatkov.

TEHNIČNI PRIPOMOČKI

Preiskovalni novinar si pri svojih metodah preiskovalnega dela pomaga s številnimi tehničnimi pripomočki, ki pri navadnem poročanju niso tako pogoste. Poleg tega, da mu sodobna tehnologija olajša delo, si z njo lahko pomaga tudi ob morebitni tožbi. Z njimi lahko utemeljuje svoje obtožbe.

Šuen (1994: 66–68) našteva te pripomočke ter hkrati pravna in etična določila, ki omejujejo njihovo uporabo:

- Fotoparati in kamere

Preiskovalni novinar fotografiranje in snemanje za razliko od »navadnih« novinarjev pogosto opravlja sam, saj le on najbolj pozna svojo preiskavo. V večini primerov to počne naskrivaj, saj nasprotna stran ne želi pristati na fotografiranje ali snemanje iz različnih vzrokov (krivda, strah, tragedija).

Po Finžgarju (v Šuen, 1994: 67) je ena od osebnostnih pravic človeka »pravica do lastne podobe«, ki narekuje privolitev osebe o objavi njenih fotografij ali video posnetkov. Izjeme so osebe iz javnega življenja ter subjekti, udeleženci javnih prireditev, kot so na primer športne prireditve in shodi. Novinarji ne smejo objavljati fotografij ljudi pod vplivom močnih čustev (živčni zlomi, žalost itd.).

- Magnetofoni

Pri preiskovalnem novinarstvu je prav tako kot pri navadnem poročanju magnetofon dober pripomoček za novinarja, saj lahko v primeru, če druga stran zanika izrečeno, posnete besede uporabimo na sodišču kot dokaz.

Kodeks slovenskih novinarjev (2002) v 10.² členu omejuje uporabo nepoštenih sredstev, kot sta nedovoljeno zvočno in slikovno snemanje.

- Mikrofoni

Mikrofon preiskovalni novinar montira tja, kjer predvideva, da se bo odvijal pogovor, ki ga želi posneti. Kadar uporabljamo mikrofon, hočemo posneti nekaj, kar nam tisti, ki ga snemamo, ne dovoli, da slišimo, kaj šele, da to snemamo, torej gre za nedovoljeno prisluškovanje.

Zgodba je napisana v posebnem slogu in strukturi

Thomas Pawlick pravi, da je stil pomemben dejavnik pri pisanju preiskovalnih člankov, saj bolj ko bo članek barvit, lažje bo berljiv, bolj verjetno ga bo bralec prebral do konca (v Košir, 1995: 48). Koširjeva (prav tam) povzema, da mora biti zgodba napisana enostavno (kratki stavki in odstavki), razumljivo, logično in zanimivo.

Tovrstno novinarsko sporočanje nima ene stalne oblike, temveč je pisano v različnih oblikah, ki jih ameriška šola družbi v dve vrsti: *news story* in *feature story*. *Lead* ali vodilo je ključnega pomena, ki naj obsega najpomembnejše in najbolj udarne podatke že takoj na začetku. Že naslov naj vsebuje pomembne podatke, ki bodo bralca pritegnili k branju zgodbe. Zgodba je skonstruirana s treh položajev: pripovedovalčevega, junakovega in naslovnikovega (ta, ki govori, oni, o katerem govori, in tisti, katerim govori). Avtor je v sami zgodbi lahko prisoten v prvi ali tretji osebi. Značilnost preiskovalne zgodbe je akcijski zaplet, kjer se bralec vpraša, kaj se bo sedaj zgodilo. V preiskovalni zgodbi so vedno prisotni dobri in slabi akterji, o katerih bralec izve v zgodbi vse. Preiskovalni novinarji radi pišejo v obliki dialoga, kar je za bralca bolj privlačno (Košir, 1995: 49). Sama tema za preiskovalno zgodbo ni dovolj, identificirani morajo biti akterji. »Če slabi dečki za novinarja nimajo konkretnega obraza, če ne govorijo in ne delujejo, ni prave preiskovalne zgodbe«, pravi Koširjeva (1994: 16).

² »Novinar se mora izogibati nedovoljenim načinom zbiranja podatkov. Če informacije, ki so za javnost izrednega pomena, ni mogoče pridobiti drugače, mora svoje ravnanje in razloge zanj predstaviti javnosti.«

Najpreprostejša formula preiskovalne zgodbe je po njenem mnenju »Bad guys in action«. Zgodba mora odgovarjati na vprašanja KDO-S KOM-KAJ-ZAKAJ?

Zgodba mora imeti argumentacijo, kar pomeni, da morata vsako trditev oz. obtožbo podpirati dokaz in racionalna utemeljitev povedanega. Dokaz je lahko ustrezen dokument ali oseba, ki informacijo potrjuje (Poler, 2003: 214).

2.4 Preiskovalni novinar in preiskovalni tim

Preiskovalno novinarstvo je v državah z daljšo demokratično tradicijo delo večje skupine ljudi, ki tvori t. i. preiskovalni tim. Medijske hiše imajo posebne novinarske oddelke z vso potrebno infrastrukturo, od pravnikov do preverjevalcev – tako imenovanih *fact checkerjev* (Brilej, 1995: 12). Osrednja oseba pa je seveda preiskovalni novinar, ki začne graditi celotno zgodbo, pri čemer mu kasneje pomagajo zgoraj omenjene osebe. Pomembno vlogo pri procesu nastajanja preiskovalne zgodbe imajo uredniki in lastniki medijev, saj oni določajo, koliko časa in denarja bodo namenili določeni preiskavi.

Kakšne lastnosti odlikujejo preiskovalnega novinarja in v čem se razlikuje od ostalih novinarjev?

Knjiga in po njej posnet film Pelikanovo sporočilo je zgodba o preiskovalnem novinarstvu. Gray Grantham je lik, na katerega pomisli večina ljudi ob vprašanju, kakšen je preiskovalni novinar. Res pa je, da gre za idealizirano podobo v primerjavi s stanjem novinarskega poklica v današnji popularni kulturi. Gray Grantham poleg odličnih novinarskih spretnosti simbolizira tudi splošno cenjene značajske poteze, kot so poštenost, altruizem, pogum in požrtvovalnost.

V zahodnih državah z daljšo tradicijo preiskovalnega novinarstva imajo časopisne hiše za preiskovalno novinarstvo zaposlene novinarje, ki se ukvarjajo izključno s tovrstnim poročanjem. Ti novinarji imajo navadno večji ugled od ostalih novinarjev, zaposlenih v tej časopisni hiši, ter se lahko pohvalijo tudi z večjim plačilom. So pogumne, vztrajne in

inteligentne osebe, ki dovolj dobro poznajo politične, gospodarske in druge institucije v državi, v kateri živijo (Šuen, 1994: 27).

Benjaminson in Anderson (1990: 3–5) preiskovalnega novinarja označujeta kot novinarja, ki veliko časa porabi za preiskavo, ter poudarjata, da razkrivanje informacij, ki jih želijo nekateri namerno prikriti, zahteva določen tip osebnosti, na primer potrpežljivost.

Obstajajo številni resnični »junaki«, ki so s svojimi preiskovalnimi zgodbami pretresli javnost po vsem svetu. To sta vsekakor Carl Bernstein in Bob Woodward, ki sta za vedno zaznamovala naš način mišljenja o politiki in novinarstvu ter za svoje delo oz. razkritje afere Watergate prejela Pulitzerjevo nagrado. V Evropi pa je v 70. in 80. letih 20. stoletja nedvomno največ prahu dvignil takratni levičarski novinar Guenther Wallraf. Več časa je preživel zamaskiran kot turški sezonski delavec v zahodni Nemčiji ter na lastni koži izkusil bedo in diskriminacijo tega delavskega razreda. Svoja razkritja je predstavil v knjigi »Ganz Unten« (Čisto na dnu), ki je šokirala takratno nemško in svetovno javnost.

2.5 Preiskovalno novinarstvo v Sloveniji

Preiskovalno novinarstvo se je iz ZDA razširilo tudi v Vzhodno Evropo, v države v razvoju.

»Z osamosvojitvijo Slovenije in demokratizacijo političnega prostora je tudi množično komuniciranje zgubilo prepoznavne tipičnosti socializma in stopilo v drugačen čas, označen z drugimi orisi. Novinarstvo ni več v službi ene resnice, novinarji ne več družbeno politični delavci, zavezani marksizmu in leninizmu. Spremembe množičnih občil so očitne«, je Matjaž Šuen (1994: 9) napisal v knjigi o preiskovalnem novinarstvu leta 1991.

Ker demokracija med drugim temelji na svobodi govora, so bili potrebni neodvisni množični mediji. Izhajati so začeli številni novi neodvisni mediji, katerih obstoj je bil

odvisen od čim večjega števila bralcev. To je bil vzrok, da so si začeli prizadevati pisati čim bolj zanimive in šokantne zgodbe. Šele tedaj so bili po Wabrovi (2001: 7) ustvarjeni osnovni pogoji za razvoj preiskovalnega novinarstva.

O prvih začetkih preiskovalnega novinarstva pri nas govorimo v drugi polovici 80. letih, ko je Mladina začela objavljati prispevke, ki so se bistveno razlikovali od dotedanjega novinarskega sporočanja: namesto uradnih novic so razgaljali dejansko stanje v slovenski in jugoslovanski družbi. Vendar to še ni bilo preiskovano novinarstvo, temveč razkrinkavanje (Šuen, 1994: 21). V začetku 90. let so po Šuenu (prav tam) začeli izhajati prispevki, ki so se po vsebini že močno približali tistemu, čemur v angloameriškem svetu pravijo »investigative reporting«. Preiskovalne zgodbe so imele za posledice politične, gospodarske ali druge spremembe, kar je temeljna značilnost preiskovalnega novinarstva v zahodnem svetu. V tem času se je tudi uveljavil pojem »raziskovalno novinarstvo«, preveden iz angleške besed *investigative*. Gre za neustrezno pojmovanje, saj novinar primer preiskuje in ne raziskuje, kar v bistvu počne znanstvenik. Kasneje izraz raziskovalno zamenja izraz preiskovalno (Košir, 1993: 1236).

Mnenja o tem, ali lahko v Sloveniji govorimo o obstoju preiskovalnega novinarstva, kot ga poznajo v angloameriškem svetu, so deljena. Tudi sama bom v svojem praktičnem delu na podlagi novinarskih prispevkov v Mladini v prejšnjem letu skušala ugotoviti, ali lahko pri nas govorimo o pravem preiskovalnem novinarstvu.

Nekateri avtorji zagovarjajo neobstajanje in neuresničljivost preiskovalnega novinarstva na slovenskih tleh, to pa utemeljujejo z naslednjimi argumenti:

- »Kritično, mejno in razkrivajoče pisanje o zlorabah političnih ali ekonomskih centrov moči, je onemogočeno že zaradi specifičnega stanja, v katerem vsi vse poznajo in vsi o vseh vse vedo.« Torej okolje, ki se vsi med seboj poznajo in veliko vedo drug o drugem, niso dobre razmere za uspešno preiskovalno novinarstvo.
- Majhen trg, nizke naklade občil ter posledično manjši dobički so vzrok, da medijske hiše ne ustvarjajo posebnih preiskovalnih oddelkov s pravniki in drugimi strokovnjaki, potrebnimi za preiskovalni tim.

- Posledica dejstev zgornje točke je to, da se pri nas s preiskovalnim novinarstvom ukvarjajo novinarji, ki sicer pišejo običajne novinarske prispevke, preiskujejo pa v svojem prostem času (Brilej, 1995: 12).

Tem mnenjem pa nasprotuje prepričanje pulitzerjevega nagrajenca Deana Starkmana, ki zanika neuresničljivost preiskovalnega novinarstva v majhnih skupnostih. Brilej (prav tam) navaja Starkmana: *»Navsezadnje v mali skupnosti res vsi o vsakomur vse vedo. Res ljudska modrost nekje v sebi točno ve, ali bolje rečeno čuti, kdo je lopov in kdo poštenjak. Naloga preiskovalnega novinarstva je, da to ljudsko intuicijo preseže, ji da sistematizirane koordinate in jih v obliki trdih dejstev spravi na papir. Vse ostalo gre vse samo od sebe.«*

V Sloveniji pri preiskovalnem novinarstvu zaostajamo za državami z daljšo demokratično tradicijo. Kljub številnim »poskusom« tovrstnih novinarskih prispevkov, se ti v določenih značilnostih razlikujejo od preiskovalnih besedil zahodnih držav. Na Zahodu se s preiskovalnimi primeri ukvarja celoten tim, ki je sestavljen iz novinarjev, urednikov, pravnikov ter drugih strokovnjakov, med katerimi vsak opravlja točno določeno nalogo. Pri nas pa preiskovalno novinarstvo ni plod timskega dela, temveč posameznih novinarjev, ki sicer pišejo druge vrste novinarskih prispevkov, v prostem času pa preiskujejo (Drole, 2002: 15). Brilej poudarja (1995: 12), da je preiskovalno novinarstvo pri nas bolj kot resna profesija domena volonterjev, neobveznih avanturistov, adrenalinskih telovadcev in delno tudi političnega angažmaja.

Namestnik odgovornega urednika Mladine Ali H. Žerdin (2004) poudarja, da ljudi, ki bi se ukvarjali izključno s preiskovanjem, najbrž ni. Pravi, da večina novinarjev pri tedniku Mladina kombinira rutinsko poročevalstvo s preiskovanjem, ter zanika, da bi se novinarji s preiskovanjem ukvarjali izključno v prostem času. Občasno z zbiranjem informacij sodelujejo mlajši sodelavci, ki bi radi kaj delali, pa ne vedo točno, kaj jih zanima. Sicer pa ljudi, ki bi bili zaposleni kot preiskovalna sila, pri tedniku Mladina ni. Pri nastajanju zgodbe za mnenje vprašajo tudi pravnika, vendar ta počne več stvari in ni zaposlen zgolj kot pravnik za preiskovalno novinarstvo.

Pomembno dejstvo je tudi, da preiskovalne zgodbe pri nas nimajo tako hudih posledic kot nekatere tuje preiskovalne zgodbe. Pri nas zaradi afer ne odstopajo ljudje na

pomembnih položajih, prav tako preiskovalne zgodbe navadno ne sprožijo sodnih procesov. Lahko bi rekli, da se pri nas afere ne razpletajo.

Številni avtorji našim preiskovalnim novinarjem očitajo predvsem, da poiščejo premalo virov informacij, da teh virov ni mogoče identificirati, da se pogosto zgodi, da za mnenje ne vprašajo prizadetega. Novinarji pogosto objavljajo zgodbe, katerih osnova so nepreverjene govorice (Jurak, 1995: 43) .

Naše preiskovalno novinarstvo se od tistega na zahodu najbolj razlikuje v odsotnosti novinarjeve zavestno načrtovane preiskave, kar je pogoj »pravega« preiskovalnega novinarstva. Večina primerov, ki jih pri nas označujemo za preiskovalno novinarstvo, se je zgodila s pomočjo uradnih virov informacij in ne zavestno načrtovane novinarjeve preiskave. Žerdin (2004) meni, da so uradni viri zelo koristen in sprejemljiv vir informacij ter se ne strinja z mnenjem, da so za »pravo« preiskovalno novinarstvo nujni neuradni viri.

Koširjeva (1993: 1236) navaja, da so se primeri do leta 1993 (afera Hit, Vis, Orožje, Smelt) zgodili s pomočjo uradnih virov ter ne s pomočjo zavestne in načrtne novinarske preiskave, kar je značilnost preiskovalnega novinarstva v razvitih državah zahodnega sveta. Po mnenju Koširjeve (1995: 45) je glavna pomanjkljivost našega preiskovalnega novinarstva nezadostno preverjanje zbranih podatkov oz. zanašanje le na en vir informacij. Tako se ponavadi dogaja, da preiskovalni novinar šele po objavi zgodbe izve, kaj o aferi menijo nekateri vpleteni. Tako novinarstvo Koširjeva (1994: 14) imenuje »baje novinarstvo«. Opozarja na razlike med preiskovalnim novinarstvom razvitih zahodnih držav in nasploh držav v razvoju, kjer po njenem mnenju novinarji pod »krinko« preiskovalnega novinarstva objavljajo zgodbe, ki so interpretacija novic, ki so jim jih ponudile različne tiskovne agencije in drugi uradni viri (Košir, 1995: 48).

Slovenski preiskovalni novinar Miro Petek (v Colarič, 2003: 10) opozarja na pomanjkljivo preiskavo naših novinarjev pri poskusih tovrstnega poročanja. Predvsem faza preverjanja informacij je po njegovem mnenju velika pomanjkljivost preiskovalnega novinarstva pri nas. Medijske hiše so običajno kadrovsko podhranjene ali neučinkovito organizirane, kar se kaže v odsotnosti skupin ljudi, ki bi imele status

»preiskovalnega tima«. Slednji pa je za kredibilno preiskovalno novinarstvo pogosto ključnega pomena.

Žerdin (2004) se z mnenjem, da naše preiskovalne zgodbe nimajo velikih in dramatičnih posledic, ne strinja ter meni, da se je večina političnih, gospodarskih idr. sprememb zgodila prav zaradi razkritij v medijih. Hkrati poudarja, da je prva in najbolj pomembna funkcija novinarstva korektno poročanje o dejstvih, šele za tem je tu nadzorna funkcija. Razlaga, da so številni njegovi kolegi prepogosto razočarani, ker njihove zgodbe ne pripeljejo do velikih sprememb na področjih, o katerih raziskujejo.

Glede obstoja »pravega« preiskovalnega novinarstva, Žerdin poudarja, da se moramo vprašati, kaj »pravo« preiskovalno novinarstvo sploh je. *»Če rečemo, da se novinarstvo na eni strani začne pri prepisovanjih PR sporočil in če je na drugem koncu na primer knjiga Vsi predsednikovi možje, kaj je tisto vmes? Je tisto vmes že preiskovalno novinarstvo? Tisto vmes mi imamo – in to čisto spodobno. Imamo tudi nekaj knjig, ki niso tako daleč od Vseh predsednikovih mož«,* poudarja namestnik glavnega urednika Mladine. Razlike med državami na zahodu in nami so po njegovem mnenju zgolj v nakladah občil in dejstvu, da imajo novinarji časopisov večmilijonskih naklad desetkrat večji proračun in desetkrat več časa. Za novinarji tekst prebere še večje število urednikov, pravnikov, *fact-checkerjev*, *re-writerjev*, lektorjev idr. Razlaga, da novinarju New York Timesa, ki poroča s Kosova, časopisna hiša plača oklepni avto, medtem ko se naši reporterji vozijo na štop. (Žerdin, 2004)

3. NOVINARSKA ETIKA

3.1 Novinarska etika in novinarska morala

Novinarska etika je, piše Polerjeva (1997: 71), etika novinarjev kot središčnih oseb medijske realnosti. Zagotavlja filozofski premislek moralne sodbe, je teoretski diskurz o normah, ki so temelj novinarjeve moralne izbire, in o legitimnosti teh norm v dani situaciji. **Novinarska morala** pomeni konkretno ravnanje novinarjev v določenem času in določenem prostoru in je niz določenih moralnih standardov oziroma norm. Tudi novinar tabloida ima določeno moralo (prav tam). Aplikacija novinarske etike na novinarsko moralo je odvisna od posameznega novinarja v določeni situaciji. Spoštovanje novinarske etike pa se kaže v novinarskih izdelkih in v celotnem novinarskem diskurzu.

Elliotova opozarja, da novinarske etike ne smemo enačiti s pojmi, kot so zakon, ekonomija in podobno. Novinarsko etiko označuje kot »vejo profesionalne etike, ki se loteva problemov, ki zadevajo vedenje novinarjev, urednikov, fotografov idr., ki se ukvarjajo s produkcijo in distribucijo novic« (Cohen, Elliot, 1997: 2). Državljeni imajo pravico posedovati določene informacije, ki naj bi jih zagotavljala množična občila. Moralni problemi, ki se pojavljajo v novinarstvu, izvirajo prav iz te zavezanosti novinarjev. Zato morajo biti novinarska etika in njeni problemi definirani in sankcionirani v zvezi s profesijo. Novinarski kodeks zagotavlja norme, ki naj bi se jih držali novinarji pri opravljanju svojega dela. Vendar se Splichal (1988: 619) sprašuje, v kolikšni meri kodeks dejansko odraža stopnjo razvoja profesionalne etike.

Etika določene stroke, ki je zapisana v kodeksih, predstavlja le smerokaze, ki naj bi usmerjali in zavezovali novinarje, medtem ko igra pomembno vlogo morala posameznega novinarja, ki jo kot posamezniki gradimo celo življenje, pri čemer sta pomembna vzgoja in okolje. Po Polerjevi (1997: 97) je temelj etike spoštovanje konkretne osebe in njenega dostojanstva, ki je že po svoji naravi cilj in najvišje dobro.

3.2 Novinarjeve dolžnosti

Novinarska etika odgovornosti je etika dolžnosti. Novinar ima dolžnost do sebe in do drugih kot moralnih bitij. Ljudi, ki jih mora novinar spoštovati kot osebe in jim priznati dostojanstvo, Polerjeva (1997: 111–112) deli v tri kategorije: naslovniki, viri informacij in predmeti novinarskega upovedovanja.

Naslovniki – javnost

Na podlagi Laitilove razdelitve odgovornosti do javnosti v 28 evropskih kodeksih in Kodeksa novinarjev RS iz leta 1991 ima novinar do javnosti oz. naslovnikov naslednje dolžnosti:

1. *navajanje vira informacij,*
2. *preverjanje informacij,*
3. *vsestranskost, celovitost, raznolikost, uravnoteženost in razumljivost,*
4. *popravki napak (in objava stališč častnega razsodišča),*
5. *prepoved sprejemanja podkupnin in neetičnost »novinarstva s čekovno knjižico«. (Poler, 1997: 112)*

Vir informacij in predmet novinarskega upovedovanja

Za novinarjev odnos do vira informacij in predmeta novinarskega upovedovanja so pomembne naslednje dolžnosti:

1. *uporaba poštenih sredstev pri zbiranju informacij,*
2. *prepoved objavljanja neosnovanih obtožb, napadov, laži, razžalitev, kletev,*
3. *spoštovanje zaupnosti vira informacij,*
4. *spoštovanje državne, vojaške, uradne tajnosti in poslovne skrivnosti,*
5. *spoštovanje pravice do zasebnosti,*
6. *spoštovanje domneve nedolžnosti (Poler, 1997: 151).*

Navedene dolžnosti ocenjujem kot posebej pomembne za verodostojnost preiskovalnega novinarstva, zato se jim bom v podpoglavju »Etične in pravne razsežnosti preiskovalnega novinarstva« bolj podrobno posvetila.

3.3 Etične in pravne razsežnosti preiskovalnega novinarstva

Ugotovili smo, da preiskovalno novinarstvo razkriva dejstva, ki jih želijo posamezniki ali institucije prikriti. Zato preiskovalni novinar pri razkrivanju teh nepravilnosti uporablja tehnike in metode, ki so pogosto etično in zakonsko sporne. Dejstva, ki jih razkriva, so za širšo javnost velikega pomena, kar njegove tehnike in metode včasih opravičuje v etičnem smislu. Vendar vedno ni tako. Velikokrat so uporabljene metode in tehnike zakonite, vendar neetične. Preiskovalno novinarstvo se pogosto nagiba k rumenemu tisku. Preiskovalni novinarji so razpeti med pravico javnosti do obveščenosti in pravicami posameznikov, ki so vpleteni. Med slednjimi je pomembna pravica posameznikov do zasebnosti, ki jo državljanom zagotavlja tudi Ustava RS.

Po aferi Watergate je preiskovalno novinarstvo postalo najbolj cenjena oblika novinarskega sporočanja, hkrati pa se je vzpostavil nov odnos med novinarstvom in politično vladajočo elito v državah z daljšo demokratično tradicijo. Močno sta se uveljavili kritična in nadzorna funkcija novinarstva, kar novinarstvu pripisuje vlogo psov čuvajev. Preiskovalni novinarji so tisti, ki jim danes najpogosteje pravijo »psi čuvaji«. Njihovo vodilo je pravica javnosti do obveščenosti, ki je temeljna pravica vsakega posameznika; v Ustavi RS je opredeljena 39. členu. Že v preambuli Kodeksa slovenskih novinarjev (2002) pa je zapisano, da je pravica javnosti do obveščenosti prvo vodilo novinarjev.³ Etično naravnani preiskovalni novinar se pri svojem delu drži pravnih norm, ki jih ustvarja državna oblast (kazenska zakonodaja in civilno pravo) ter moralnih norm (Kodeks slovenskih novinarjev, Muenchenska deklaracija, resolucija sveta Evrope o novinarski etiki, itd.).

³ »Prvo vodilo dela novinarjev je pravica javnosti do čim boljše informiranosti. Obveščenost javnosti je temelj delovanja sodobnih družb in je pogoj za delovanje demokratičnega sistema ...«

3.4 Etične dileme pri preiskovalnem novinarstvu

3.4.1 Vdiranje v zasebnost

Vdiranje v zasebnost je področje, pri katerem se zamislimo, kdaj, kje in pod kakšnimi pogoji lahko preiskovalni novinar prekrši sicer uveljavljene etične norme. Preden pretehtamo argumente za in proti vdiranju v zasebnost, se moramo vprašati, kaj sploh zasebnost je in zakaj jo pojmujeemo kot tako pomembno?

Pravica do zasebnosti po Dayu (1991: 97–99) pomeni pravico posameznika do lastnega miru ter zmožnost ohraniti zaupnost osebnih informacij, kar je lastnost avtonomnega osebk. Zasebnost nas varuje pred zaničevanjem in posmehom drugih, proizvaja mehanizem, s katerim nadziramo svoj ugled ter nam pomaga regulirati stopnjo naše socialne interakcije z drugimi.

Pravica do zasebnosti ima pravno in etično razsežnost. Pri nas jo varujeta Ustava RS⁴ in Kodeks slovenskih novinarjev (2002) v 20. točki (Splošne etične norme).⁵ Opredeljujejo jo tudi mednarodni dokumenti, med drugimi Muenchenska deklaracija v 5. členu in mnogi drugi.

Pri preiskovalnem novinarstvu gre za različne vdore v zasebnost:

- vdiranje v zasebnost z nedovoljenimi metodami zbiranja informacij (nedovoljen vstop v stanovanje, prisluškovanje, nedovoljeno snemanje in fotografiranje),
- nedovoljen dostop do različnih osebnih podatkov (vdor v računalniški sistem),
- uporaba zasebnih pisem,
- vdor v zasebnost z objavo zasebnih informacij,
- objava informacij, ki osebo prikažejo v napačni luči (če se kasneje izkaže, da so bile informacije o tej osebi neresnične, je škoda nepopravljiva).

⁴ 35. člen: »Zagotovljena je nedotakljivost človekove telesne in duševne celovitosti, njegove zasebnosti ter osebnostnih pravic.«

⁵ »Novinar spoštuje pravico posameznika do zasebnosti in se izogiba senzacionalističnemu in neupravičenemu razkrivanju njegove zasebnosti v javnosti. Poseg v posameznikovo zasebnost je dovoljen le, če za to obstaja javni interes. Pri poročanju o javnih osebnostih in tistih, ki želijo dobiti moč in vpliv ter vzbujati pozornost, je pravica javnosti do obveščenosti širša. Novinar se mora zavedati, da lahko z zbiranjem ter objavo informacij škodi posameznikom, ki niso vajeni medijske in javne pozornosti.«

Osební podatki so v naši državi prav tako zaščiteni, med drugim tudi v Ustavi RS⁶. Tudi zasebna pisma so zaščitená, in sicer v 37. členu.⁷

Ko smo priča vsakodnevnim vdorom v zasebnost prek množičnih medijev, vidimo, da zgolj pravno varovanje zasebnosti ni dovolj. Právo je precej neučinkovito predvsem pri zaščiti zasebnosti znanih osebnosti (Poler, 1997: 172). Vredno je omeniti, da je Kodeks slovenskih novinarjev (2002) razširil pravico javnosti do obveščénosti pri poročanju o javnih osebnostih v primerjavi s Kodeksom novinarjev RS (1991).

(Preiskovalni) novinar se mora vedno vprašati, ali je javnost upravičena do določenih dejstev, preden poseže v zasebnost nekoga. Menim, da bi se preiskovalne zgodbe morale bolj opreti na dejanje samo kot na osebe, ki so ga zakrivilé. Hkrati je pomembno, da dobijo osebe, v katerih zasebnost smo posegli, priložnost odgovoriti, saj je možno, da obstaja dobra razlaga za vse skupaj.

3.4.2 Uporaba nepoštenih sredstev pri zbiranju informacij

Preiskovalni novinar pri svojem delu uporablja posebne metode in tehnike. Številne vključujejo dejanja, ki jih označujemo kot nepoštena, nemoralna in nezakonita. Če bi bile vse informacije, ki jih preiskovalni novinar potrebuje za svojo zgodbo, v javno dostopnih zbirkah, ne bi bilo problemov. Ker pa posamezniki ali institucije želijo pred njim skriti določene informacije, novinar velikokrat uporabi načine in sredstva, ki so nepoštena. Kljub temu, da lahko prevara novinarja približa odkritju »resnice«, lahko povzroči veliko škodo posameznikom, ki so prevarani, in verodostojnosti novinarstva. (Black in drugi v Poler, 1997: 152).

⁶ 38. člen (varstvo osebnih podatkov): »Zagotovljeno je varstvo osebnih podatkov. Prepovedana je uporaba osebnih podatkov v nasprotju z namenom njihovega zbiranja. Zbiranje, obdelovanje, namen uporabe, nadzor in varstvo tajnosti osebnih podatkov določa zakon. Vsakdo ima /.../ pravico do sodnega varstva ob njihovi zlorabi.«

⁷ »Zagotovljena je tajnost pisem in drugih občil. Samo zakon lahko predpiše, da se na podlagi odločbe sodišča za določen čas ne upošteva varstvo tajnosti pisem in drugih občil ...«

Med nepoštena sredstva zbiranja informacij spadajo: prevara (laganje, lažna identifikacija), uporaba skrite kamere na javnem mestu, tajno snemanje pogovora, prisluškovanje, dostop do podatkov z vdorom v računalniški sistem in intervju iz zasede.

3.4.2.1 Prevara

a. Laganje

Laganje je na splošno moralno nesprejemljivo, saj uničuje zaupanje med ljudmi. Jacksonova (1992: 96–97) navaja tri primere, ko z laganjem ne zlorabimo zaupanja:

- laganje lažnivcem (ko lažemo nekomu, ki se nam ne zdi vreden zaupanja),
- laganje s privolitvijo (gre za laži, ko bi, po naši presoji, vsaka razumna oseba hotela, da ji lažejo),
- moralno nujne laži (laganje za dosego višjega cilja).

Preiskovalni novinarji se včasih znajdejo v situacijah, ko lahko do določenih podatkov pridejo le s prevaro. Laganje je eden od načinov prevare. Mnenja o opravičljivosti laganja so deljena. Sredstva sicer ne opravičujejo ciljev, vendar obstajajo izjeme, ki opravičujejo laganje. Vendar to ne sme postati pravilo. Kadar preiskovalni novinar presodi, da bodo posledice, če javnosti ne razkrije podatka, do katerega lahko pride le z laganjem, hujše, kot če ne laže, je laganje moralno opravičljivo. Bob Woodward in Carl Bernstein sta priznala, da sta lagala določenim ljudem, da sta iz njih izvela informacije. Laganje se je izkazalo za moralno opravičljivo, saj je imelo končno razkritje večjo težo. Pri laganju velja omeniti, da kot prekršek v zakonodaji ni obravnavano, gre zgolj za moralno dolžnost poštenosti (Benjaminson, Anderson, 1990: 6–9).

b. Lažna identifikacija

Med prevare štejemo tudi lažno identifikacijo. Novinar z lažno identifikacijo napeljuje ljudi k prepričanju, da je nekdo drug, s čimer krši dolžnost resnicoljubnosti. V nekaterih okoliščinah obliko lažnega predstavljanja dopuščajo tudi tisti, ki se sicer s tem ne strinjajo (Poler, 1997: 153). Kodeks slovenskih novinarjev je zahtevo po identifikaciji

novinarja odpravil, medtem ko je prejšnji kodeks to izrecno zahteval. Identifikacija novinarja je samoumevna dolžnost. Lažna identifikacija je pri preiskovalnem novinarstvu pogosta, saj je to včasih edini način, da novinar dobi informacije. Če bo škoda brez razkritja teh informacij večja kot sicer, je to moralno opravičljivo.

3.4.2.2 Uporaba skrite kamere na javnem mestu, tajno snemanje pogovora in prisluškovanje

Ti načini pridobivanja informacij so pravno in etično sporni. Določila glede nedovoljenega slikovnega in zvočnega snemanja ter prisluškovanja vsebuje Kazenski zakonik RS v 148.⁸ in 149. členu⁹. Z nedovoljenim zvočnim ali slikovnim snemanjem ter prisluškovanjem novinar posega v zasebnost, kar je tudi v nasprotju s kodeksom.

3.4.2.3 Dostop do podatkov z vdorom v računalniški sistem

Podatke glede na njihovo dostopnost delimo v dve skupini, in sicer javne in zaprte zbirke podatkov. Eden od načinov, da se novinar dokoplje do podatkov v zaprti zbirki, je vdor v računalniški sistem. Glede na vrsto podatkov je to etično sporno. Če gre za osebne podatke, gre, kot smo že omenili v prejšnjem podpoglavju, za vdiranje v informacijsko zasebnost (Šuen, 1994: 37–40).

⁸ Neupravičeno prisluškovanje: »Kdor neupravičeno s posebnimi napravami prisluškuje pogovoru ali izjavi, ki mu nista namenjena, ali ju zvočno snema, ali kdor takšen pogovor ali takšno izjavo neposredno prenaša tretji osebi, ali ji takšen posnetek predvaja ali kako drugače omogoči, da se z njim neposredno seznani, se kaznuje z denarno kaznijo ali z zaporom do enega leta.«

Neupravičeno zvočno snemanje: »Enako se kaznuje, kdor zvočno snema njemu namenjeno zaupno izjavo drugega brez njegove privolitve z namenom, da bi takšno izjavo zlorabil, ali kdor takšno izjavo neposredno prenaša tretji osebi ali ji takšen posnetek predvaja ali ji kako drugače omogoči, da se z njim neposredno seznani.«

⁹ Neupravičeno slikovno snemanje: »Kdor neupravičeno slikovno snema ali naredi slikovni posnetek drugega ali njegovih prostorov brez njegove privolitve in pri tem občutno poseže v njegovo zasebnost, ali kdor takšno snemanje neposredno prenaša tretji osebi ali ji takšen posnetek prikazuje ali ji kako drugače omogoči, da se z njim neposredno seznani, se kaznuje z denarno kaznijo ali z zaporom do enega leta.«

3.4.2.4 Intervju iz zasede

Kot nepošteno metodo nekateri obravnavajo tudi **intervju »iz zasede«** (angl. *ambush interviews*), kar je pri preiskovalnem novinarstvu pogosta metoda. Ker novinar skoči pred intervjuvanca nepričakovano, je ta lahko videti negotov ali celo kriv tistega, kar mu očitajo (Poler, 1997: 154). Intervju iz zasede je moralno opravičljiv le v primeru, da vsi poskusi, da bi novinar prišel do intervjuja z osebo po običajni poti, ne pripeljejo do intervjuja. Časnikarji, ki objavijo intervju iz zasede, morajo občinstvu vsaj pojasniti prejšnje in bolj »tradicionalne« poskuse. (Weinberg, 1996: 91)

Mnenja teoretikov o uporabi zgoraj naštetih (nepoštenih) sredstev pri zbiranju informacij so deljena. Nekateri jih zavračajo, drugi odobravajo, tretji pa svetujejo srednjo pot, ki je odvisna od posamezne situacije. Preiskovalni novinarji, ki opravičujejo uporabo nemoralnih sredstev, navajajo argument, da je pravica javnosti do obveščenosti pomembnejša kot »pravica javnosti do poštenih prijemov«. Mnogi ljudje (svojci in prijatelji prizadetih) očitajo preiskovalnim novinarjem senzacionalizem, pristranskost in neodgovornost. (Šuen, 1994: 76)

Pri uporabi nepoštenih sredstev je glavno vprašanje, ali in kdaj sredstva posvečujejo cilje. Svet Evrope se dotika tega vprašanja v 25. točki resolucije št. 1003.¹⁰ Deontološki pristop moralnega presojanja uporabe nepoštenih sredstev za dosego pozitivnih ciljev ne odobrava. Makiavelizem je za deontološko teorijo nesprejemljiv. Teleološki pristop je bolj fleksibilen in uporabo nepoštenih sredstev ocenjuje glede na dosežene cilje (Poler, 1997: 154).

Kodeks slovenskih novinarjev (2002) novinarje moralno zavezuje k uporabi poštenih sredstev v 10. členu.¹¹ Tudi Deklaracija o sredstvih množičnega komuniciranja in

¹⁰ »Pri opravljanju novinarskega poklica namen ne posvečuje sredstev. To pomeni, da mora biti informacija pridobljena na zakonite in moralne načine.«

¹¹ »Novinar se mora izogibati nedovoljenim načinom zbiranja podatkov. Če informacij, ki so za javnost izrednega pomena, ni mogoče pridobiti drugače, mora svoje ravnanje in razloge zanj predstaviti javnosti.«

človekovih pravicah opozarja na vdiranje v zasebnost z uporabo nepoštenih sredstev pri zbiranju informacij v 4. členu¹² (v Poler, 1997: 152).

Novinar se mora vprašati, ali je cilj, zaradi katerega sega po skrajnih metodah, splošno koristen za družbo. Samo kadar je to neizbežno, naj poseže po skrajnih metodah, vendar je dolžan kasneje javnost o tem seznanimi. Če se svojih metod sramuje, je bolje, da zgodbe sploh ne objavi (Mencher v Šuen, 1994: 78). Kieran (v Poler, 2003: 213) se strinja, da cilji preiskovalnega novinarstva ne opravičujejo sredstev, toda nekatera dejanja, za katera običajno menimo, da so nemoralna, so lahko pod določenimi strogimi pogoji moralno opravičljiva.

3.4.3 Uporaba zaupnih – anonimnih virov

Uporaba zaupnih oz. anonimnih virov je v preiskovalnem novinarstvu etično sporna v dveh smislih:

- v smislu novinarjeve moralne dolžnosti do naslovnikov (javnosti) zaradi verodostojnosti občila in novinarja samega,
- v smislu novinarjeve moralne dolžnosti do zaupnega vira (zaščita tega anonimnega vira).

Po Polerjevi (1997: 165) so zaupni viri lahko osnova dobrega preiskovalnega novinarstva. Ker gre pri preiskovalnem novinarstvu za dejstva, ki jih želijo posamezniki ali institucije skriti, je posledično logično, da želijo mnogi viri zaradi strahu pred temi posamezniki ali institucijami ostati anonimni. Strah pred izgubo službe, fizičnim obračunom ali celo smrtjo ter strah pred izgubo zaupanja tistih, od katerih so prejeli informacijo, so po Goodwinu (1994: 142) pogosti razlogi, zaradi katerih viri želijo ostati anonimni.

Kljub temu, da naslovniki pričakujejo navajanje in popolno identifikacijo vira informacij (verodostojnost), je v skladu s kodeksom dovoljeno izjemno ravnanje, ko vira ni treba navesti. Uporaba anonimnih virov je v določenih situacijah etično

¹² »Poskusi, da bi prišli do informacij s pomočjo sodobnih tehničnih pripomočkov (prisluškovalne naprave, skriti mikrofoni, uporaba računalnikov itd.) /.../ kršijo pravico do spoštovanja zasebnega življenja.«

sprejemljiva, in sicer takrat, ko preiskovalnemu novinarju ni uspelo najti vira, ki bi dovolil, da se ga navaja, vendar so informacije za javnost velikega pomena. Novinarjeva dolžnost po Blacku in drugih (v Poler, 1997: 166) je, da najprej poskuša dobiti isto informacijo od vira, ki dovoli, da ga navajajo. Hausman (1990: 33) poudarja, da nekateri novinarji trdijo, da je skoraj vsako zgodbo mogoče napisati z informacijami, katerih viri dovolijo objavo svojega imena, četudi gre za zelo sporno temo. Sam pa meni, da obstajajo zgodbe, ki brez anonimnih virov verjetno nikoli ne bi doživele objave (prav tam).

Mnenja so torej različna, večina preiskovalnih novinarjev pa z gotovostjo trdi, da so anonimni viri temelj preiskovalnega novinarstva. Brez anonimnih virov bi javnost ostala prikrajšana za veliko informacij o zadevah javnega značaja. Veliko svetovno znanih preiskovalnih zgodb je nastalo z uporabo anonimnih virov. Tudi Carl Bernstein in Bob Woodward sta afero Watergate razkrila s pomočjo anonimnega vira, v svojih preiskovalnih člankih pa sta uporabila izmišljen lik, ki sta ga poimenovala *Globoko grlo*.

Izmišljanje oseb ni vselej neetično. Je moralno opravičljivo, če bralec ve, da gre le za avtorski lik. To lahko novinar pove v opombi. Izmišljen lik mnogi preiskovalni novinarji uporabijo kot povezovalca, ki sam vidi in doživi vse, kar je v resnici doživel več različnih ljudi, kar je za bralce privlačnejše kot množica nepovezanih prič. (Šuen, 1994: 78)

Goodwin (1994: 145–148) kot temne plati uporabe zaupnih virov izpostavlja možno izgubo verodostojnosti preiskovalne zgodbe, novinarja ali celo množičnega občila zaradi odsotnosti vira ter težave pri obrambi pred tožbo, če sodnik zahteva razkritje identitete vira. Poudarja tudi možnosti zlorabe množičnega občila ali s strani vira, ki lahko po nepotrebnem vztraja pri anonimnosti, ali s strani novinarja. Znani so primeri, ko so si preiskovalni novinarji informacije izmislili ter jih pripisali anonimnemu viru.

Kodeks slovenskih novinarjev (2002) v 4. členu¹³ opravičuje uporabo anonimnih virov, vendar le v primerih, ko informacij ni mogoče dobiti od vira, ki dovoli biti imenovan. Novi kodeks je glede uporabe anonimnih virov bolj strog, kot je bil Kodeks novinarjev RS (1991). Kodeks zahteva od novinarjev, da informacije preverjajo¹⁴, in kadar gre za nepreverjene informacije, na to opozorijo¹⁵. Preverjanje informacij je po mnenju Polerjeve (2003: 212) nepogrešljiv del novinarjeve preiskave, k čemur ga obvezuje tudi četrta točka Resolucije Sveta Evrope št. 1003 o novinarski etiki.¹⁶

Po raziskavi slovenskega dnevnega tiska, ki jo je opravila Koširjeva (1993: 1236), sta dolžnosti navajanja virov in preverjanje informacij pogosto kršeni prav pri preiskovalnem novinarstvu. Preiskovalno novinarstvo je zato pogosto aferaštvo, ki je samo sebi namen. Novinarsko vprašanje v aferaske naravnem preiskovalnem novinarstvu izginja, novinarji »prenašajo« govornice ali interesni govor, ki jim ga dostavljajo za objavo zainteresirani subjekti. Informacijo, ki bi jo v kakovostnem novinarstvu uporabili le kot izhodišče za nadaljnje preiskovanje, posredujejo kot samoumevno. Je ne preverjajo. (Poler, 2003: 212)

Preiskovalni novinarji se pogosto opirajo le na anonimne vire in informacij ne preverjajo pri drugih virih. S tem preiskovalnim zgodbam manjka verodostojnosti, saj novinarji namesto vira uporabljajo fraze, kot so: slišali smo, kot nam je znano itd. Glede na to, da vsi viri nimajo »altruističnih motivov«, je lahko njihova uporaba moralno sporna. Weinberg (1996: 92) predlaga naslednje:

- novinarji naj si temeljito prizadevajo dobiti informacijo »on the record«,
- skušajo naj prepričati svoj prvotni vir, da se identificira,
- celoviteje kot doslej bi morali razložiti, zakaj je vir terjal anonimnost.

Kot smo ugotovili, lahko preiskovalni novinar včasih objavi pomembne informacije le pod pogojem, da viru zagotovi anonimnost. Če svojemu anonimnemu viru obljubi zaupnost, to pomeni, da ga tudi v primeru sporov po objavi novinarskega prispevka ne bo razkril. Do njega ima torej moralno dolžnost, da drži obljubo in njegove identitete ne

¹³ »Novinar mora, kadar je le mogoče, navesti vir informacije. Javnost ima pravico poznati vir informacije, da bi lahko ocenila njen pomen in verodostojnost. Če sicer ni mogoče pridobiti informacije, se novinar lahko dogovori o anonimnosti vira.«

¹⁴ 1. člen: »Novinar mora preverjati točnost informacij in biti previden, da se izogne napakam ...«

¹⁵ 3. člen: »Ko novinar objavlja nepotrjene informacije ali ugibanja, mora na to opozoriti.«

¹⁶ »Pri širjenju vesti je treba spoštovati resnico, potem ko je bila ta obvezno preverjena.«

razkrije. Kodeks slovenskih novinarjev (2002) vir štiti v 5. členu¹⁷. Tudi Muenchenska deklaracija v 7. točki novinarjevih dolžnosti zapiše, da novinar »ne sme razkriti vira informacij, pridobljenega na zaupen način« (Poler, 1997: 165). V Sloveniji zaščita virov ni zakonsko opredeljena, medtem ko zakonodaje večine evropskih držav (Avstrija, Nemčija, Francija, Švedska in Velika Britanija) prepovedujejo razkrivanje zaupnih virov informacij.

Tisti, ki zaupnost virov zagovarjajo, poudarjajo, da načelo zaupnosti vsebuje skrb za človeško avtonomijo pri varovanju osebnih podatkov ter pravijo, da sposobnost varovanja skrivnosti daje občutek nadzora nad posameznikovim ugledom. Zaupnost po njihovem mnenju ustvarja občutek zaupanja med posamezniki, je bistvena za ohranjanje odnosov v družbi, pogosto je pogoj za obvarovanje tistih, katerim smo jo obljubili, nenazadnje pa služi ciljem družbene koristnosti (Day, 1991: 132–133).

Ali je torej etično sprejemljivo, da novinar prelomi obljubo in izda svoj vir? Pridružujem se mnenju, da obstajajo posebne okoliščine, v katerih novinar lahko razkrije vir informacije. Day (1991: 129) poudarja, da je splošni konsenz filozofov, da je zaupnost dolžnost *prima facie*, ki jo lahko prekosijo le dolžnosti, ki jim podeljujemo večjo težo. Primer je pravično sojenje, katerega izid je delno odvisen od anonimnega vira. Tu pride do konflikta interesov novinarja, saj bi z razkritjem vira prelomil obljubo. Svobodnejša interpretacija deontološkega pristopa dovoljuje prilagajanje okoliščinam. Če npr. anonimni vir ima informacijo, ki dokazuje obtoženčevo nedolžnost, je novinar moralno dolžan sodišču razkriti vir. (Poler, 1997: 166)

Po mnenju strokovnjakov Sveta Evrope naj bi do razkritja vira prišlo, ko gre:

- za izjemno resne in za življenje nevarne okoliščine,
- za zakonit interes na področju državne varnosti in ozemeljske celovitosti,
- za zaščito pravic drugih,
- za interes javne varnosti,
- za razkritje najtežjih kaznivih dejanj.

Skupni imenovalac vseh primerov, v katerih naj bi novinar razkril svoj vir, je neposredno ogroženo človekovo življenje ali zdravje (Osterman, 1999: 2 – 3).

¹⁷ »Novinar sme zavrniti pričanje in razkritje vira informacij.«

Encabo (1996: 73) zagovarja nasprotno ter pravi, da je pravica novinarja, da ne razkrije svojega vira, in poudarja, da je ta pravica temelj njegovega dela: »Razkriti vir je vir, ki ga ni več.« Predlaga, da bi tudi novinarje (tako kot pravnike, zdravnike) obvezovala poklicna skrivnost, ki bi odvezovala vse časnike brez izjeme tako pred oblastmi kot tudi pred lastniki dolžnosti, da razkrijejo vir informacije, ki so jo dobili za poklicno rabo. Osterman meni, da »je novinarjev interes za zaščito lastnega vira bolj zaščita narave lastnega dela za prihodnost, manj pa zaščita osebe, ki je informacijo dala« (1999: 1). Kot navaja Lambeth (1997: 200): »Bruce Lockin, preiskovalni poročevalec za Bergen Record iz New Jersey, zahteva od svojih virov, da pod prisego podpišejo izjavo, ki določa, da se ime vira ne bo pojavilo v napisanem članku, da pa je moč razkriti vir v primeru spora, ki bi sledil.«

3.4.4 Necelovitost, neraznolikost, neuravnoteženost sporočanja in nerazumljivost preiskovalne zgodbe

Kot smo že ugotovili, preiskovalni novinarji z navajanjem le enega ali le takih virov, ki potrjujejo eno plat zgodbe, ne izpolnjujejo dolžnosti po uravnoteženem besedilu. Ferguson in Patten (1993: 37) poudarjata, da je za »objektivnost« med drugim potrebno navajanje več različnih virov, ki govorijo o istem dejstvu. Da je besedilo uravnoteženo, morajo biti v njem predstavljene vse strani zgodbe.

Vendar le navajanje čim več različnih virov še zdaleč ni dovolj, da je preiskovalna zgodba vsestranska, celovita, raznolika, uravnotežena in razumljiva za bralce. Hausman (1990: 29) poudarja, da je lahko novinarski prispevek sestavljen iz samih točnih informacij, a izraža popolnoma napačen vtis. Preiskovalni novinar mora navesti vse tiste informacije, ki pripomorejo k razumevanju celotne zgodbe, pri čemer ne sme namerno izpuščati informacij, ki ne potrjujejo njegovih ugibanj. Časovne in prostorske omejitve seveda onemogočajo, da bi v svoji zgodbi zajel prav vsa dejstva, kljub temu pa mora napisati prispevek, ki vključuje vse bistvene informacije.

Kodeks slovenskih novinarjev (2002) že v preambuli opozarja, da so novinarji dolžni »predstavljati celovito sliko dogodkov«, 7. člen¹⁸ pa določa, da novinarji ne smejo zamolčati pomembnih informacij, ki so jih prejeli. Rivers in Schramm (1957: 160) »greh izpuščanja« navajata kot najbolj zaskrbljujoč vidik resničnega in uravnoteženga novinarskega sporočanja. Kodeks slovenskih novinarjev (2002) v 8. členu¹⁹ opozarja, da naslovi in podnaslovi ne smejo ponarejati vsebine.

Koširjeva (1993:1236) v raziskavi slovenskih dnevnikov ugotavlja, da je dolžnost uravnoteženosti pogosto kršena prav pri preiskovalnem novinarstvu, saj so novinarji analizirane zgodbe večkrat skonstruirali s poudarjanjem manj pomembnih ali celo neresničnih informacij. Hkrati niso preverjali informacij pri večih virih in za mnenje niso vprašali prizadetih, kar se je pokazalo v kasnejših pismih bralcev.

Pogosta pristranskost zgodb, ki so bolj podobne aferastvu kot verodostojnemu preiskovalnemu novinarstvu, se med drugim kaže v:

- poosebljanju (osredotočanje na osebne zadeve, kar je za bralce pogosto zanimivo, vendar se oddaljuje od bistva zgodbe),
- dramatiziranju,
- fragmentiranju (izolaciji informacij ene od druge, kar onemogoča pravilno razumevanje celotne zgodbe),
- normaliziranju novic (s pomočjo avtoritativnih glasov uradnih oseb) (Poler, 2003: 222).

3.4.5 Osebe upovedovanja in neupoštevanje domneve nedolžnosti

Ni dovolj, da preiskovalni novinar odkrije zanimivo temo, v preiskovalni zgodbi morajo biti identificirani akterji (*bad guys*). Preiskovalna zgodba mora odgovarjati na vprašalnico KDO, piše Koširjeva (1994: 15).

¹⁸ »Novinar ne sme zamolčati pomembnih informacij, ki jih je zbral, ali ponarejati dokumentov.«

¹⁹ »Montaže, napovedi, naslovi in podnapisi ne smejo ponarejati vsebine. Primerno mora biti označena tudi simbolna ali arhivska slika.«

Tudi to je vzrok, da je dolžnost upoštevanja domneve nedolžnosti pri preiskovalnem novinarstvu pogosto kršena. Preiskovalni novinarji iščejo krivce, pri tem pa pogosto ne upoštevajo, da nihče ni kriv, dokler ni pravnomočno obsojen. Medijsko sojenje je ne samo protipravno, ampak tudi neetično, ker novinar s sodbo, za ugotavljanje katere ni niti usposobljen niti pooblaščen, ne spoštuje dostojanstva človeka (Poler, 1997: 204). Domneva nedolžnosti je pravica vsakega državljana, zagotovljena v 27. členu Ustave RS²⁰. Novinarje k spoštovanju domneve nedolžnosti zavezuje tudi Kodeks slovenskih novinarjev (2002) v 21. členu²¹. Domnevo nedolžnosti obravnava tudi Svet Evrope v 22. točki resolucije št. 1003.²² (Poler, 1997: 203)

Polerjeva (2003: 219) ugotavlja, da je kljub tolikšni pozornosti, ki jo tej pravici posvečajo številni mednarodni dokumenti, tudi v preiskovalnem novinarstvu pogosto zanemarjena. Odvetnik Peter Čeferin (v Poler, 2003: 219) je na okrogli mizi o svobodi govora in odgovornosti medijev dejal, da ne pozna države, kjer bi mediji tako pogosto ignorirali načelo domnevne nedolžnosti kakor v naši državi. Pri spoštovanju domneve nedolžnosti gre tudi za zagotavljanje nepristranskosti sodstva; Polerjeva (2003: 220) opozarja, da so pravični postopki po evropskih normah ogroženi zlasti s senzacionalističnim pisanjem o tem, da je nekdo ravnal protizakonito.

Ker novinar osebe ne sme obravnavati in razglašati za krivo pred pravnomočno sodbo, mora pri tem uporabljati adjektiv, konjektiv ali indikativ, ki bralcu jasno da vedeti, da gre le za sum kaznivega dejanja (Šinkovec v Poler, 1997: 204). Po Korošcu (1998: 33–34) je poročevalski stilem za še nedokazano kaznivo dejanje zveza velelnega členka *naj* s pogojnikom *bi* in deležnikom na -l (... naj bi umoril ...). Dobrodošle so tudi ustaljene besedne zveze, ki izražajo nedokazanost (je osumljen).

Preiskovalni novinar ne more in ne sme prevzeti funkcije sodišča, saj ni ne porotnik ne sodnik. Domneva nedolžnosti velja pred začetkom kazenskega postopka in med procesom. »Novinarska poročila morajo ustrezati fazi v kazenskem postopku. Isto velja

²⁰ »Kdor je obdolžen kaznivega dejanja, velja za nedolžnega, dokler njegova krivda ni ugotovljena s pravnomočno sodbo.«

²¹ »Ko novinar poroča s pravosodja, upošteva, da nihče ni kriv, dokler ni pravnomočno obsojen. Novinar mora biti pazljiv pri omembi imen in objavi slik storilcev, žrtev ter njihovih svojcev v poročilih o nesrečah in predkazenskih postopkih.«

²² »Pri informacijah, ki jih posredujejo, in pri mnenjih, ki jih izražajo, morajo časnikarji spoštovati domnevo o nedolžnosti, še posebej, če se nanaša na zadeve v sodnem postopku, ter se izogibati izrekanju sodb.«

za primere, ko sploh še ni bil uveden kazenski postopek, ko je torej še v fazi prijave policijskih organov, ali pa gre za primer raziskovalnega novinarstva.« (Šinkovec v Poler, 2003: 220).

Pečar (1994: 862) se sprašuje, komu pri preiskovalnih zgodbah posvečati več pozornosti, dejanju samemu ali storilcem. Ugotavlja, da je storilčevo življenje in opisovanje njegove osebnosti nevarneje obravnavati, o čemer pričajo številne tožbe, zaradi katerih se morajo novinarji pred sodiščem zagovarjati.

3.4.6 Nespoštovanje poslovnih, vojaških in uradnih skrivnosti

Preiskovalni novinarji opravljajo nadzorno funkcijo, pri čemer razkrivajo razne nepravilnosti, kot so politična in gospodarska korupcija. Pri tem se pogosto dogaja, da se morajo kasneje zagovarjati zaradi izdaje take ali drugačne tajnosti. Kazenski zakonik RS (1994) pozna tri vrste tajnosti:

- vojaško tajnost,²³
- uradno tajnost,²⁴
- poslovno tajnost.²⁵

»Novinar ima kot predstavnik javnosti natanko toliko pravice vpogleda v kako zadevo, kolikor ima javnost sama to pravico« (Poler, 1997: 168). Novinar, ki objavi take podatke, je kazensko odgovoren v primeru, da je podatke sam našel in se zavedal, da so označeni kot tajni. Kazenski zakonik RS (1994) prepoveduje izdajo omenjenih treh tajnosti v 241. (poslovna), 266. (uradna) in 282. (vojaška) členu. Kadar novinar dobi te informacij od vira, bi moral biti tudi slednji kazensko odgovoren. V primeru, da novinar ni vedel, da je dokument kakršnakoli skrivnost in je presodil, da

²³ »Kot taki se štejejo podatki ali dokumenti, ki so z zakonom, drugim predpisom ali s sklepom pristojnega organa, izdani na podlagi zakona, razglašeni za vojaško tajnost in katerih izdaja je imela ali bi lahko imela hujše škodljive posledice za službo.«

²⁴ »Kot taki se štejejo podatki, ki so z zakonom, z drugim predpisom, splošnim aktom ali s sklepom pristojnega organa, ki so izdani na podlagi zakona, razglašeni za uradno tajnost in so tako pomembni, da so z njihovo izdajo nastale ali bi lahko nastale hujše škodljive posledice za službo.«

²⁵ »Kot taki se štejejo listine in podatki, ki so z zakonom, statutom, pravili ali drugim splošnim aktom ali odredbo pristojnega organa ali druge upravičene osebe razglašeni za industrijsko, bančno ali drugo poslovno tajnost in so tako pomembni, da so z njihovo izdajo očitno nastale ali bi lahko nastale hujše škodljive posledice.«

je pomemben za javni blagor, ga sodišče ne bo spoznalo za krivega kršitve zakona. Novinar se lahko pred sodiščem sklicuje na skrajno silo 12. člena KZ, s katerimi svoje dejanje opravičuje z argumentom, da bi bile posledice v primeru neizdaje tajnosti hujše kot sicer. V primeru pa, da je škoda zaradi izdaje tajnosti večja kot sicer ter novinar ni vedel, da so dokumenti označeni kot tajni, se lahko sklicuje na dejansko zmoto v 20. členu KZ (Zatler, 1997).

Kodeks slovenskih novinarjev iz leta 2002 izrecno ne zavezuje novinarjev k varovanju omenjenih treh tajnosti. Zopet lahko zaključimo, da je novinarjevo razkritje tajnosti moralno opravičljivo takrat, kadar bi bila škoda v primeru nerazkritja večja kot sicer.

3.4.7 Sprejemanje in dajanje podkupnin

Poznamo več vrst podkupovanja v novinarstvu:

- novinar podkupi vir informacij zato, da od njega dobi določene informacije,
- novinar sprejme podkupnino v zameno, da objavi določene informacije,
- novinar sprejme podkupnino zato, da določenih informacij ne objavi (pri preiskovalnem novinarstvu najbolj pogosto).

»Novinar, ki jemlje podkupnine in laže v korist naročnika, ni le nemoralen, temveč tudi neumen. Četudi ga ne zalotijo, se s tem izpostavi nenehnemu izsiljevanju podkupovalca. Tako kompromitirani novinar seveda ne more več pošteno poročati,« svarita Anderson in Benjaminson (1990: 11).

Ni sporno, da je novinarjeva dolžnost zavrniti kakršnokoli podkupnino. Vendar, kaj vse štejemo pod podkupnine? Meje med podkupnino, darilom ter enostavnim znakom pozornosti in prijaznosti so pogosto nejasne, piše Polerjeva (1997: 148). Benjaminson in Anderson (1990: 11) prav tako opozarjata na nevarnost t. i. »drobnih podkupnin«. Kot take naštevata: kosila, pijače in darilne steklenice alkohola ob praznikih.

Večina časopisnih in televizijskih hiš ima lastna sprejeta pravila glede sprejemanja daril. Večina teh pravilnikov dovoljuje novinarjem sprejemanje daril v vrednosti do 25 dolarjev, pišeta Benjaminson in Anderson (1990: 11). Preiskovalnim novinarjem pa

včasih ne plačujejo, da kaj objavljajo, temveč da o določenih stvareh molčijo. Poleg ustrahovanja je to eden najbolj pogostih od načinov, da posamezniki in institucije skušajo preiskovalnega novinarja prepričati, da ne objavi svojih odkritij. Kadar preiskovalnega novinarja ustrahujejo do te mere, da zgodbe ne objavi, je bolje, da to stori »zastonj« in se ne zaplete v mrežo izsiljevanja, piše Šuen (1994: 79).

Pri preiskovalnem novinarstvu pa je možno tudi, da je novinar pripravljen plačati viru za informacije. Tudi to je neetično, kljub temu, da bi npr. privedlo do razkritja korupcije. Preiskovalni novinar naj raje poskuša do informacije priti prek drugega vira, saj dejstvo, da vir želi v zameno za informacijo plačilo, močno postavlja pod vprašaj njegovo verodostojnost. Kodeks slovenskih novinarjev (2002) se objavljanja informacij v zameno za denar dotika v 6. členu²⁶ in v 16. členu²⁷, ki tudi našteva darila in pozornosti, ki so lahko moralno sporne. David Leigh, izkušeni preiskovalni novinar Guardian, Observerja in televizije Granada, poudarja, da virom informacij načeloma naj ne bi plačevali, vendar so to s simboličnimi vsotami v posameznih primerih počeli (v smislu kritja stroškov poti ipd.) (Petkovič, 1999).

3.4.8 Neosnovane obtožbe in laži ter neupoštevanje pravice do odgovora

Preiskovalni novinar mora skrbno preverjati informacije, da ne napada, razžaljuje in neosnovano ne obtožuje ljudi. 2. člen²⁸ Kodeksa slovenskih novinarjev (2002) novinarja obvezuje pridobitve odgovora tistih, ki jih njegova zgodba obtožuje. Muenchenska deklaracija v 8. točki med dolžnostmi novinarja opredeljuje, da mora novinar samemu sebi prepovedati »obrekovanje in neutemeljene obtožbe« (Poler, 1997: 159). Tudi naš Zakon o medijih (2001) v 42. členu²⁹ določa pravico do odgovora na objavljeno informacijo. Vodilo te dolžnosti je spoštovanje človekovega dostojanstva. Z

²⁶ »Novinar se mora izogibati plačevanju informacij in biti previden pri tistih, ki v zameno za informacije pričakujejo denar ali ugodnosti.«

²⁷ »Da bi se novinar izognil dejanskim ali navideznim konfliktom interesov, se mora odreči darilom, uslugam ali nagradam in se izogibati brezplačnim potovanjem in drugim ugodnostim, dodatnim zaposlitvam, delu v politiki, državni uradih ali drugih javnih institucijah, če bi to lahko zmanjšalo njegovo verodostojnost ali verodostojnost novinarske skupnosti.«

²⁸ »Novinar mora pri objavljanju informacij, ki vsebujejo hude obtožbe, poskušati hkrati pridobiti odziv tistih, ki jih te informacije zadevajo.«

²⁹ »Pravica do odgovora je namenjena zagotavljanju javnega interesa po objektivni, vsestranski in pravočasni informiranosti kot enega od nujnih pogojev demokratičnega odločanja o javnih zadevah.«

nespoštovanjem osebe in njenega dostojanstva novinar osebo obravnava kot sredstvo, kar ni sprejemljivo (Poler, 1997: 159). Nespoštovanje človekovega dostojanstva ima tudi pravno razsežnost. Razžalitev, obrekovanje, žaljiva obdolžitev, opravljanje ter očitane kaznivega dejanja z namenom zaničevanja so po KZ kazniva dejanja zoper čast in dobro ime.

4. ANALIZA NOVINARSKIH PRISPEVKOV V MLADINI V LETU 2003

Kot smo že spoznali, so mnenja o obstoju pravega preiskovalnega novinarstva pri nas deljena. Sama sem želela ugotoviti, katera od meril Šuenove definicije izpolnjujejo preiskovalne zgodbe v tedniku Mladina in katere etične dolžnosti novinarji pri tem zanemarjajo.

Merila - postavke Šuenove definicije:

- *Dejstva, ki jih preiskovalne zgodbe razkrivajo, so za družbo relativno velikega pomena.*
- *Novinar zavestno načrtuje preiskavo.*
- *Novinar med preiskavo uporablja posebne tehnike in metode.*
- *Zgodba je napisana v značilni strukturi in stilu.*

Na podlagi izbranih prispevkov bom skušala potrditi svoji tezi:

1. Novinarji v Mladini pri poskusih preiskovalnega novinarstva pogosto kršijo etični kodeks.
2. Številna novinarska besedila v Mladini, ki se kažejo kot preiskovalne zgodbe, so v bistvu senzacionalistične zgodbe, ki so same sebi namen, kar jih loči od kakovostnih preiskovalnih zgodb v državah z daljšo demokratično tradicijo.

V letu 2003 sem pregledala prvih šestnajst števil (januar – april) tednika Mladina. Uporabila sem eno samo merilo, na podlagi katerega sem novinarske prispevke iz teh števil uvrstila v svoj vzorec: ***Novinarski prispevki razkrivajo informacije, s katerimi določene osebe ali institucije obtožujejo nezakonitega ali nemoralnega ravnanja.***

Zgoraj omenjenemu merilu je ustrezalo **16 novinarskih prispevkov**. Skoraj v vsaki številki je bil vsaj en novinarski prispevek, ki je razkrival informacije, ki posameznike ali institucije obtožujejo nezakonitega ali nemoralnega ravnanja.

1. Prijatelji (Kdo je bogato sponzoriral predsedniški kampanji Janeza Drnovška in Barbare Brezigar?), Vanja Pirc, 13. 01. 2003, stran: 27.

2. Kipeča lava neresnic (Slovenska desnica pomaga skrajni nemški nacionalni politiki pri ponarejanju zgodovine), Igor Mekina, 13. 01. 2003, stran: 28–30.
3. Podarjamo milijarde (Pred pomladanskim spopadom za dobavo premoga za ljubljansko toplarno), Romana Šlibar Pačnik, 10. 02. 2003, stran: 28–29.
4. Milijardni nateg (Kdo je zaslužil s prodajo precenjenih delnic Slovenske investicijske banke (SIB) in koliko bomo zato morali plačati uporabniki storitev Energetike), Romana Šlibar Pačnik 17. 02. 2003, stran: 26–27.
5. Novi okostnjaki (Po nesrečnem nakupu banke še odplačilo njenega milijardnega posojila), Romana Šlibar Pačnik, 24. 02. 2003, stran: 26–27.
6. Izbrisani – enajst let pozneje (Kako je država ljudi črtala iz registrov, ki dajejo pravice, obdržala pa jih je v registrih, ki nalagajo dolžnosti), Ali H. Žerdin, 24. 02. 2003, stran: 28–29.
7. Kalvarija pod Piramido (Občina proti veleposlanikovemu sinu), Tomica Šuljić, 24. 02. 2003, stran: 30.
8. Nedotakljivi (Banke smo se znebili, nad mestnim denarjem še vedno nobenega nadzora), Romana Šlibar Pačnik, 03. 03. 2003, stran: 24–25.
9. Civilna vrnitev v politiko (Ob politični izjavi Nekaj je treba storiti, ki jo je med drugimi predstavila tudi prvopodpisana Barbara Brezigar, se je ponovno postavilo vprašanje politične nepristranskosti in etičnih norm vrhovne državne tožilke), Igor Mekina, 10. 03. 2003, stran: 32.
10. Novi izlet Janeza Janše (Kako so Janševi vojaki morali zasledovati in prisluškovati in kako je za to kriv Drnovšek), Miha Štamcar, 10. 03. 2003, stran: 28–29.
11. Orgazmični zadetek (Mladostniki in omamljanje s poppersom), Sebastijan Ozmec, 10. 03. 2003, stran: 50.
12. In če minister laže? (Bohinčevo mojstrsko zavajanje javnosti glede vprašanja »izbrisanih«), Matevž Krivic, 17. 03. 2003, stran: 28–29.
13. Umiranje na požirke (Minister za zdravje je legaliziral rabo s pesticidi zasrpljene vode), Urša Matos, 31. 03. 2003, stran: 30–31.
14. Ruplova akademija (Zunanji minister s sredstvi ministrstva pomaga pri ustvarjanju svojega bodočega delovnega mesta), Jure Trampuš, 07. 04. 2003, stran: 28–29.

15. Kaj je Dragonja priznal? (Lek je leta 1992 financiral predvolilno kampanjo SLS, prejšnji teden pa se je njihov direktor začel zaradi tega zagovarjati na sodišču), Miha Štamcar, 14. 04. 2003, stran: 26–27.
16. Sum zlorabe javne funkcije (Sporne poteze zunanjega ministra pri ustanavljanju diplomatske akademije), Jure Trampuš, 14. 04. 2003, stran: 24–25.

Postavila sem 15 trditev, na podlagi katerih sem presojala, katere od postavk Šuenove definicije novinarski prispevki v Mladini izpolnjujejo in katere člene kodeksa (ter kolikokrat) novinarji v svojih prispevkih kršijo.

4.1 Tematika Mladininih novinarskih prispevkov

Trditev	Število prispevkov, ki izpolnjujejo trditev.
Dejstva, ki jih prispevek razkriva, so za družbo velikega pomena.	12 75%
Dejstva, ki jih prispevek razkriva, so za družbo velikega pomena, vendar prispevek vsebuje tudi informacije, ki za širšo javnost niso pomembne.	3 18,75
Dejstva, ki jih prispevek razkriva, za širšo javnost niso pomembna.	1 6,25%
SKUPAJ	
Frekvence	16
Odstotki	100%

Tabela 4.1 Tematika Mladininih prispevkov

Druga postavka Šuenove definicije (Dejstva, ki jih novinar razkriva, so za širšo javnost velikega pomena) tako kot prva govori o tematiki preiskovalnega novinarstva.

Tematika analiziranih prispevkov je naslednja:

- sumljivo financiranje strank in sumljive donacije kampanj predsedniških kandidatov,
- »izdajstvo« članov slovenske desnice v smislu nagibanja k skrajni avstrijski politiki pri ponarejanju zgodovine (dogajanje med in po drugi svetovni vojni),
- nekorektno poslovanje in pridobivanje denarja ljubljanskega podjetja Energetika ter zavajanje potrošnikov (preplačane položnice),
- sumljivo poslovanje z delnicami,

- neetično delovanje (politična pristranskost) državne tožilke in bivše kandidatke za predsednico države,
- nekorektno delovanje ministra (financiranja svojega bodočega delovnega mesta s sredstvi ministrstva),
- legalizacija s pesticidi zastrupljene pitne vode,
- kršitev človekovih pravic (izbris prebivalcev iz državnih registrov),
- laganje ministra,
- nezakonita pridobitev stanovanja veleposlanikovega sina,
- nelegalna prodaja Sex shopov opojne substance mladoletnikom.

Tematika preiskovalnega novinarstva so nezakonita in neetična dejanja, ki imajo za širšo javnost velik pomen. Večina prispevkov (12) v Mladini obravnava tematiko, ki je za širšo javnost velikega pomena, vendar nekateri prispevki (3) vsebujejo tudi informacije, ki za širšo javnost nimajo bistvenega pomena, eden pa je za širšo javnost nebitven. To je prispevek *Kalvarija pod piramido*, kjer novinar razkriva nezakonito pridobitev stanovanja veleposlanikovega sina, in ki na širšo javnost nima pretiranega vpliva in torej ne razkriva dejstev, ki so za širšo javnost velikega pomena.

Sicer že Koširjeva (1994: 12) v zvezi s tematiko slovenskih afer devetdesetih let ugotavlja, da so ti poskusi preiskovalnih zgodb tipološko enaki tistim iz zahodnoevropskih držav.

4.2 Novinarjeva preiskava

Trditev	DA	NE POPOLNOMA	NE	NI RAZVIDNO IZ BESEDILA	SKUPAJ FREKVENCE ODSTOTKI
Informacije je novinar preveril pri različnih virih informacij (novinar pojasnjuje, komu je postavljaj vprašanja, ter razloži, kdo ni odgovoril).	5 31,25%		11 68,75%		16 100%
Zgodba temelji le na uradnih virih.	5 31,25%	1 6,25%		10 62,5%	16 100%
Prispevek vsebuje argumentacijo (dokaz napisanega).	7 43,75%	3 18,75%	6 37,5%		16 100%
Novinar navaja vir informacij v svoji preiskovalni zgodbi.	6 37,5%	7 43,75%	3 18,75%		16 100%
Zgodba je napisana s pomočjo anonimnih virov.	3 18,75%		3 18,75%	10 62,5%	16 100%
Prispevek ne sporoča zgolj domnev o določenih osebah ali dogodkih, temveč javnosti natančno razjasnjuje naravo dogodkov.	11 68,75%	3 18,75%	2 12,5%		16 100%

Tabela 4.2: Novinarjeva preiskava v Mladinih prispevkih

DA – trditev lahko potrdimo, kar pomeni da novinar dolžnost »večinoma upošteva« (sem uvrščam tudi tiste prispevke, kjer so novinarji dolžnost kršili enkrat)

NE POPOLNOMA – trditve ne moremo v celoti potrditi, saj novinar dolžnost nekje v prispevku upošteva, drugje spet ne

NE – trditev ne drži, kar pomeni, da novinar dolžnost v večini zanemarja (večkrat je ne upošteva, kot upošteva v novinarskem prispevku)

NI RAZVIDNO IZ BESEDILA PRISPEVKA – zgolj iz branja prispevkov ni razvidno

»Novinar zavestno načrtuje preiskavo«, določa tretja postavka Šuenove definicije. Kot smo že ugotovili, načrtovanje in izvedba preiskave zahtevata, da novinar informacije preverja. Slednje se v preiskovalni zgodbi kaže v navajanju več različnih virov, ki potrjujejo novinarjevo zgodbo. Tuji primeri kažejo, da novinarji sami, pogosto z neuradnimi viri, pridejo na sled primerom, ki so nato predmet njihove preiskave (Poler, 2003: 212). Tudi nenavajanje vira informacij, odsotnost opozorila na anonimni vir ali izključna raba anonimnih virov so kazalniki slabe novinarjeve preiskave ali celo njene odsotnosti.

V enajstih prispevkih (68,7%) novinar svojih informacij ni preveril pri različnih virih informacij, kar je razvidno v navajanju le enega (ali celo nobenega) vira informacij, v odsotnosti novinarjevega pojasnjevanja, komu je vprašanja zastavil in od koga odgovorov ni dobil. Novinar mora javnosti (kljub temu, da odgovorov od določenih ljudi ni dobil) pojasniti, da je informacije želel preveriti, vendar odgovorov ni dobil. Le v petih prispevkih (31,25%) so novinarji navajali več virov ali vsaj pojasnjevali, od koga so, sicer neuspešno, želeli dobiti odgovore.

V treh prispevkih (18,75%) so novinarji dolžnost navajanja virov v celoti prezrli, medtem ko v sedmih prispevkih tega niso dosledno upoštevali, kar je v nasprotju s 4. členom Kodeksa slovenskih novinarjev. V šestih (37,5%) prispevkih so novinarji navajali vir.

Zaradi nenavajanja vira kar v desetih prispevkih ni razvidno, ali zgodba temelji le na uradnih virih in ali je novinar uporabljal anonimni vir. Odsotnost vira informacij ne pojasnjuje, ali je novinar informacije dobil od vira, ki ne želi biti imenovan. Novinar mora, kadar poroča na podlagi anonimnega vira, to javnosti razložiti. V petih prispevkih je očitno, da zgodba temelji zgolj na uradnih virih, kar po Koširjevi za kakovostno preiskovalno novinarstvo ni značilno. Povzemanje informacij uradnih virov namreč kaže na odsotnost novinarjeve lastne preiskave. Le v enem prispevku je razvidno, da

temelji tudi na neuradnih virih. V večini prispevkov (11, 68,75%) novinarji javnosti sicer razjasnjujejo naravo dogodkov in ne izražajo samo domnev, kar pa brez ustrezne argumentacije in racionalne utemeljitve povedanega za verodostojno preiskovalno novinarstvo ni dovolj. Le v sedmih (43,75%) prispevkih namreč novinarji svoje obtožbe tudi argumentirajo bodisi z dokazi bodisi z navedbo osebe, ki to potrjuje.

4.3 Metode in tehnike

Zgolj iz besedil analiziranih prispevkov ni razvidno, kakšne metode in tehnike novinarji uporabljajo pri pridobivanju informacij. Žerdin (2004) sicer poudarja, da se ne strinja z mnenjem, da je »pravo« preiskovalno novinarstvo tisto, ki uporablja preiskovalne metode, kot so na primer tajno slikovno ali zvočno snemanje in prisluškovanje. Kdor uporablja slednje metode, krši zakon, preiskovalno novinarstvo pa po njegovem mnenju ni nekaj kriminalnega. Kadar gre za intervjuvanje, poudarja, da je pristaš načela, da ima sogovornik pravico vedeti, da ima opravka z novinarjem. Mlajšim kolegom redno svetuje, naj se ne gredo kakih prikritih operacij, ampak naj se vedno predstavljajo kot novinarji, ter poudarja, da podatki, da se Mladinini novinarji tega ne bi držali, do sedaj do njega niso prišli. Vendar pa se mu zdi ekstremno ravnanje nemškega novinarja Wallraffa, ki je preoblečen v Turka preučeval življenje delavcev, sprejemljivo, četudi je kontraverzno (Žerdin, 2004).

4.4. Stil in struktura novinarskih prispevkov

Trditev	DA	NE	SKUPAJ Frekvence Odstotki
Prispevek je napisan razumljivo, logično in enostavno zanimivo.	9 56,25%	7 43,75%	16 100%
Prispevek vsebuje akcijski zaplet, kjer se bralec vpraša, kaj se bo zgodilo.	3 18,75%	13 81,25%	16 100%
Prispevek odgovarja na vprašanja KDO-S KOM-KAJ-ZAKAJ?	12 75%	4 25%	16 100%
V prispevku so identificirani akterji.	12 75%	4 25%	16 100%

Tabela 4.4: Stil in struktura novinarskih prispevkov v Mladini

DA – trditev lahko potrdimo

NE – trditev ne drži (sem sem uvrstila tudi prispevke, ki npr. ne identificirajo jasno krivcev oz. nepoimensko, ter prispevke, ki ne odgovorajajo na vsa štiri vprašanja)

Koširjeva (1994: 16) dodaja Šuenovi definiciji peto postavko: zgodba mora biti napisana v posebnem stilu in strukturi. Preiskovalna zgodba mora vsebovati elemente oz. dogajanje, ki omogoča določeno strukturo novinarskega prispevka.

V večini prispevkov (12) so jasno identificirani krivci (*bad guys*) oz. akterji zgodbe. V preostalih prispevkih krivda ni jasno pripisana točno določenim ljudem, ponekod so akterji le institucije brez osebnih imen domnevnih krivcev. Teh dvanajst prispevkov, ki identificira domnevne krivce, tudi jasno odgovarja na zgoraj omenjena štiri vprašanja, ki so javnosti za razumevanje dogajanja ključna. V štirih prispevkih novinarji bralcu ne podajajo jasnih ali vseh informacij, iz katerih bi bralci lahko identificirali domnevne krivce. Ponekod niso identificirani vsi akterji, novinarji pa uporabljajo besedne zveze, kot so: *izbrani posamezniki, od pet do deset ljudi*. Jasno razvidni akcijski zaplet, kjer se bralec vpraša, kaj se bo zgodilo, imajo le trije prispevki.

4.4.1 Novinarski prispevki iz rubrike MANIPULATOR

Pri strukturi in stilu je vredno omeniti prispevke, ki se pojavljajo v rubriki **MANIPULATOR** in prav tako izpolnjujejo moje prvo merilo (*Novinarski prispevki razkrivajo informacije, s katerimi določene osebe ali institucije obtožujejo nezakonitega ali nemoralnega ravnanja.*).

Prispevki iz rubrike Manipulator:

1. Črni Slovenci (Afričani brez pravic), Sebastijan Ozmec, 07. 01. 2003, stran: 12.
2. Razpisna zmeda (Različni kandidati, različna merila), Gregor Cerar, 13. 01. 2003, stran: 12.
3. Skrivnostni Eles (Smučarji, ki ne morejo reči, da jih elektrika ne zanima), Stanka Prodnik, 20. 01. 2003, stran: 13.
4. Bela moda (Halja, ki ni več zaščitena), Ksenija Hanonina, 24. 02. 2003, stran: 12.

5. Zakaj je bil DJ priprt? (Tudi priprti imajo pravice), Aleksandar Mičić, 10. 03. 2003, stran:12.
6. SIB in prodaja orožja (Kaj je imela banka s prodajo orožja?), Aleksandar Mičić, 17. 03. 2003, stran: 12.
7. Policisti lahko delajo prekrške (Kdo nadzoruje policiste v prometu?), Aleksandar Mičić, 17. 03. 2003, stran:12.
8. Nezakonito pridobljeni dokazi (Višje sodišče v Ljubljani postavilo nova pravila za policijske postopke), Sebastijan Ozmec, 14. 04. 2003, stran: 12.

Prispevki razkrivajo določene nepravilnosti, od prej analiziranih pa se razlikujejo predvsem po obsegu. So namreč bistveno krajši ter včasih delujejo kot napovedniki kakšnim zgodbam, ki ne doživijo vedno objave v večjem obsegu. Ali H. Žerdin (2004) poudarja, da začetek omenjene rubrike sega v osemdeseta leta 20. stoletja, ko so dopisniki iz celotne takratne Jugoslavije prispevali novice, ki so se, in se še vedno, pojavljajo v taki obliki. Tematika so pogosto deviantna dejanja, vendar ne izključno.

Tematika prispevkov v MANIPULATORJU, ki izpolnjujejo moje prvo merilo:

- kratenje pravic v Sloveniji živečih tujcev ter priprtim,
- nezakonito ravnanje policistov pri pridobivanju dokazov in njihovo nezakonito »obnašanje« v prometu,
- neprofesionalno obnašanje zdravnikov in s tem ogrožanje zdravja pacientov,
- vpletenost banke v prodajo orožja,
- nepravično dodeljevanje štipendij Ministrstva za šolstvo in šport,
- sumljivo poslovanje treh slovenskih podjetij pri prodaji elektrike.

Včasih so napovednik zgodbam, ki so še v obdelavi, vendar pogosto ostane le pri omenjenih kratkih besedilih. V tem četrtmesečju, ki sem ga pregledala, nobeden od zgornjih prispevkov ni doživel objave večjega obsega.

4.5 Domneva nedolžnosti in pravica do odgovora v prispevkih

Trditev	DA	NE	NE POPOLNOMA	SKUPAJ Frekvence Odstotki
Novinar v prispevku upošteva domnevo nedolžnosti pri navajanju domnevnih krivcev.		12 75%	4 25%	16 100%
Novinar v prispevku vključuje tudi mnenje tistih, ki jih ta zgodba zadeva oz. bremeni nezakonitega in nemoralnega delovanja (ali vsaj pojasnjuje, od koga je odgovor želel dobiti, kdo je odgovoril in kdo ne).	2 12,5%	14 87,5%		16 100%

Tabela 4.5: Upoštevanje domneve o nedolžnosti in pravica do odgovora v Mladinih prispevkih

DA – trditev lahko potrdimo, kar pomeni da novinar dolžnost »večinoma upošteva« (sem uvrščam tudi tiste prispevke, kjer so novinarji enkrat dolžnost kršili)

NE POPOLNOMA – trditve ne moremo v celoti potrditi, saj novinar dolžnost nekje v prispevku upošteva, druge spet ne

NE – trditev ne drži, kar pomeni, da novinar dolžnost v večini zanemarja (večkrat je ne upošteva, kot upošteva)

Dolžnosti novinarjev, ki sta kršeni v večini prispevkov, sta domneva nedolžnosti in pravica do odgovora. Novinarji ne upoštevajo, da nihče ni kriv, dokler ni pravnomočno obsojen. Slednje je med drugim pomembno zaradi nepristranskosti sojenja. V 12 prispevkih (75%) novinarji ne uporabljajo poročevalskega stilema za še nedokazano kaznivo dejanje, torej zveze velelnega členka *naj* s pogojnikom *bi* in deležnikom na -l (... naj bi umoril ...). Le v štirih prispevkih (25%) so novinarji upoštevali domnevo nedolžnosti.

Tudi dolžnost upoštevanja pravice do odgovora je kršena kar v štirinajstih prispevkih (87,5%), kar je razvidno tudi iz pisem prizadetih, objavljenih v naslednjih številkah. Če novinar mnenja tistih, ki jih zgodba obravnava, ni uspel pridobiti, bi moral bralcem to pojasniti. 2. člen Kodeksa slovenskih novinarjev novinarja zavezuje k pridobitvi odziva

tistih, ki jih informacije zadevajo. To je pri preiskovalnem novinarstvu še posebej pomembno, ker gre za objavo informacij, ki pogosto vsebujejo hude obtožbe.

5. ZAKLJUČEK

Preiskovalno novinarstvo v današnjem času, v času popularne kulture in komercializacije medijev težko izpolnjuje svoje poslanstvo. Mediji v bitki za večjo branost in naklade objavljajo s senzacionalizmom prežete novinarske prispevke, z objavo katerih pogosto kršijo etične norme. Številni preiskovalni novinarji pa so zelo skeptični o usodi svojega poklica. *Watergate* ostaja ideal v očeh preiskovalnih novinarjev po vsem svetu, ki pa v zadnjem desetletju ni doživel ponovitve. Brez preiskovalnega novinarstva gotovo ne bi bile razkrite številne afere po vsem svetu, vendar je tovrstno poročanje od 80. let 20. stoletja pa vse do danes izpostavljeno kritikam. Preiskovalnim novinarjem se pogosto očita obrekovanje, objavljanje nepreverjenih informacij, nekorektno pridobivanje informacij ter številne druge nemoralnosti in nezakonitosti. Preiskovalno novinarstvo je ena od vej novinarstva, ki je najbolj sporna zaradi svojih metod zbiranja informacij.

V 80. letih prejšnjega stoletja se je tudi pri nas pojavil način poročanja, ki so ga tedaj na zahodu imenovali »investigative reporting«. Kljub številnim novinarskim prispevkom po vzoru tistih z zahoda so mnenja v Sloveniji o tem, ali lahko govorimo o obstoju preiskovalnega novinarstva, kot ga poznajo v angloameriškem svetu, deljena. Tednik *Mladina* je bil v 80. letih prvi, ki je začel objavljati novinarska besedila, ki so razkrivala nezakonita in nemoralna dejanja, in še danes objavlja največ novinarskih prispevkov, ki razkrivajo domnevno taka dejanja v Sloveniji.

Šestnajst novinarskih prispevkov v prvih šestnajstih številkah *Mladine* v letu 2003 je razkrivalo informacije, s katerimi novinarji določene osebe ali institucije obtožujejo nezakonitega ali nemoralnega ravnanja. Tematsko se novinarski prispevki v *Mladini* ne razlikujejo od tistih v državah z daljšo demokratično tradicijo, seveda obravnavajo problematiko naše države. Svoje prve teze (številna novinarska besedila v *Mladini*, ki se kažejo kot preiskovalne zgodbe, so v bistvu senzacionalistične zgodbe, ki so same sebi namen, kar jih loči od kakovostnih preiskovalnih zgodb v državah z daljšo demokratično tradicijo) ne morem v celoti potrditi niti v celoti zavreči. Prispevki se razlikujejo od tistih v državah z daljšo demokratično tradicijo, vendar jih ne moremo vseh označiti kot senzacionalistične zgodbe, ki so same sebi namen. Vsekakor se razlikujejo v dveh postavkah Šuenove definicije, in sicer v preiskavi ter v metodah in

tehnikah pridobivanja informacij. Zato delno zavračam in delno potrjujem svojo prvo tezo ter ugotavljam, da so preiskovalne zgodbe v Mladini tematsko sicer enake zgodbam iz držav z daljšo demokratično tradicijo, vendar se razlikujejo v fazi novinarjeve preiskave kakor tudi v metodah, tehnikah in strukturi. Raba nezakonitih in nemoralnih tehnik (nedovoljeno slikovno in zvočno snemanje, prisluškovanje, laganje idr.) ni pogosta in ni v skladu s uredniško politiko tednika Mladina.

Svojo drugo tezo (novinarji v Mladini pri poskusih preiskovalnega novinarstva pogosto kršijo etični kodeks) potrjujem le delno. Domneva nedolžnosti in pravica do odgovora sta dolžnosti, ki sta pogosto kršeni pri preiskovalnih prispevkih v Mladini. Tisti, ki jih preiskovalne zgodbe česa obtožujejo, se pogosto javljajo v pismih bralcev, prav tako v prispevkih ni zaslediti novinarjevega navajanja, komu je vprašanja postavljal, kdo mu je odgovoril in, kdo mu ni hotel odgovoriti, kar je novinarjeva dolžnost.

Preiskovalni novinarji: junaki ali zlobneži? Ali lahko pri nas govorimo o »pravem« preiskovalnem novinarstvu? To sta vprašanji, na kateri sem želela odgovoriti. Vsi preiskovalni novinarji vsekakor niso junaki, prav tako vsi niso zlobneži. Svoj višek je tovrstno poročanje v demokratičnih državah že doživelo, osebno pa menim, da bo vedno bolj v zatonu. Glede na pozen pojav tovrstnega poročanja pri nas, kar je posledica pozne demokratizacije naše države, pa menim, da preiskovalno novinarstvo pri nas še ni doživelo svojega viška ter svojega »Watergata«.

6. LITERATURA

- Anžlovar, Tadeja (2003): Ustreznost slovenskega novinarskega kodeksa: primerjava Kodeksa novinarjev RS (1991) s Kodeksom slovenskih novinarjev (2002). FDV, Ljubljana.
- Burgh, Hugo de (2000): Investigative journalism. Routledge, London and New York.
- Benjaminson, Peter, David Anderson (1990): Investigative Reporting. 2nd Edd. Iowa State University Press, Ames, Iowa.
- Belsey, Andrew, Ruth Chadwick (1992): Ethical issues in journalism and the media. Routledge, New York.
- Bojc, Saša (2002): Kaj je preiskovalno novinarstvo? Medijska preža, <http://mediawatch.ljudmila.org/bilten/seznam/04/raziskovanje/> , 24. 03. 2004.
- Brilej, Roman (1995): Na sončni strani Rhode Islanda. Razgledi, 4, 1, stran: 12.
- Cohen, Elliot D., Dani Elliot (1997): Journalism Ethics, a Reference Handbook. ABC-CLIO, Inc., Santa Barbara, California, Denver, Colorado, Oxford, England.
- Colarič, Helena (2003): Preiskovalno novinarstvo v Sloveniji: analiza primera Petek FDV, Ljubljana.
- Connell, Ian (1998): Mistaken Identities: Tabloid and Broadsheet News Discourse. Javnost/The Public 5, 3, stran: 11–31.
- Day, Louis A. (1991): Ethics in Media Communications: Cases and Controversies. Wadsworth Publishing Company, Belmont, California.
- Drole, Petra (2002): Trendi preiskovalnega novinarstva v informacijski družbi: primer Matjaža Roglja. FDV, Ljubljana.
- (1950) Evropska konvencija o človekovih pravicah, <http://www.media-forum.si/>, 20. 03. 2004.
- Erjavec, Karmen (1999): Novinarska kakovost. FDV, Ljubljana.
- Ferguson, Donald L., Jim Patten (1993): Journalism Today! Fourth Edition. National Textbook Company, Lincolnwood, Illinois.
- Glasser, Theodore L., Ettema James. S (1989): Investigative journalism and the moral order. Critical studies in mass communication, 6, 1, stran: 1–20.
- Gaines, William (1994): Investigative reporting for print and broadcast. Nelson Hall Publishers, Chicago.

- Goodwin, H. Eugene (1994): *Groping for Ethics in Journalism*. Third Edition. Iowa State University Press, Ames, Iowa.
- Hausman, Carl (1990): *The Decision-Making Process in Journalism*. Nelson-Hall Publishers, Chicago.
- Jackson, Jennifer (1992): *Honesty in investigative journalism*. V: Belsey, Andrew, Ruth Chadwick (1992): *Ethical issues in journalism and the media*. New York, Routledge, stran: 93–111.
- Jurak, Urška (1995). *Raziskovalno novinarstvo v sodobnem slovenskem tisku*. FDV, Ljubljana.
- Karlin, Katja (2001): *Novinarska etika: skrita kamera*. FDV, Ljubljana.
- (1994) *Kazenski zakonik Republike Slovenije*, Ministrstvo za notranje zadeve RS, Ljubljana.
- Kieran, Matthew (2002): *Media Ethics*. Routledge, London and New York.
- Kieran, Matthew (2000): *The Regulatory and Ethical framework for investigative journalism*. V: Burgh, Hugo de: *Investigative journalism*. London and New York, Routledge, stran: 156–175.
- (2002) *Kodeks slovenskih novinarjev*. Društvo novinarjev RS, Izola.
- 1991. *Kodeks novinarjev Republike Slovenije*. Gozd Martuljek: Društvo novinarjev RS.
- Korošec, Tomo (1998): *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Kmečki glas, Ljubljana.
- Košir, Manca (1993): *Slovenski dnevniki v luči Kodeksa novinarjev RS*. *Teorija in praksa*, 30, 11–12, stran: 1233–1241.
- Košir, Manca (1994): *Razkriti prikrito in napisati zgodbo*. V: Šuen, Matjaž (1994): *Preiskovalno novinarstvo*. Ljubljana, FDV, stran: 1–20.
- Košir, Manca (1995): *Istraživačko novinarstvo*. *Medijska istraživanja, znanstveno-stručki časopis za novinarstvo i medije*, 1, 1, stran: 43–50.
- Kovač, Aleksandra (2002): *Novinarski etični kodeksi: pomen in analiza*. FDV, Ljubljana.
- Lambeth, Edmund B. (1997): *Časnikarstvo koz zaveza: poklicna etika*. FDV, Ljubljana.
- Lull, James, Stephen Hinerman (1997): *The Search for Scandal*. V: James Lull, Stephen Hinerman (ur.): *Media Scandals: Morality and Desire in the Popular Culture Marketplace*. Cambridge, Polity Press, stran: 1–33.

- Medijska preža on-line, www.mediawatch.ljudmila.org, 20. 03. 2004.
- Mencher, Melvin (2000): News Reporting and Writing. McGraw-Hill, Boston.
- Miraldi, Robert (1990): Muckraking and Objectivity. Greenwood press, Connecticut.
- McManus, John H. (1994): Market-Driven journalism: Let the citizen beware? Sage, Thousand Oaks, London, New Delhi.
- Encabo Nunez, Manuel (1996): Časnikarska etika. V: Marjan Sedmak: Mediji, etika in deontologija. FDV, Ljubljana, stran: 63–78.
- Osterman, Jože (1999): Novinar in njegov človek. <http://www.dnevnik.si/cgi/view.exe?w=dn.12.6.1999>, 12. 2. 2004.
- Pečar, Janez (1994): »Preiskovalnemu novinarstvu na rob«. Teorija in praksa, 31, 9–10, stran: 859 – 863.
- Petkovič, Brankica (1999): Raziskovalno novinarstvo je delo ekipe. Medijska preža, <http://mediawatch.ljudmila.org/bilten/seznam/14/raziskovanje>, 23. 03. 2004.
- Poler Kovačič, Melita (1997): Novinarska etika. Magnolija, Ljubljana.
- Poler Kovačič, Melita (2003): Preiskovalno novinarstvo, ustvarjanje škandalov in novinarska etika. Teorija in praksa, 40, 2, stran: 207–228.
- Poler Kovačič, Melita (1994): Ethical issues in journalism and the media. Teorija in praksa, 31, 1–2, stran: 191–193.
- (1993) Resolucija št. 1003. V: Sedmak, Marjan: Mediji, etika in deontologija. Ljubljana, FDV stran: 63–78.
- Rivers, L. William, Wilbur Schramm (1957): Responsibility in Mass Communication. Harper&Row Publishers, New York.
- Sever, Jani (1999): Novinarstvo brez blišča, Medijska preža, <http://mediawatch.ljudmila.org/bilten/seznam/04/uvodnik/>, 24. 03. 2004.
- Slovar slovenskega književnega jezika (1997): Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- Splichal, Slavko (1988): Izobraževanje, etika in profesionalizacija novinarstva. Teorija in praksa, 25, 5, stran: 619–624.
- Šuen, Matjaž (1994): Preiskovalno novinarstvo. FDV, Ljubljana.
- (1991) Ustava Republike Slovenije, <http://www.media-forum.si/slo/pravo/pravni-viri/ustava.pdf>, 23. 03. 2004.

- Wabra, Nina (2000): Preiskovalno novinarstvo: analiza teksta Prebujena vest. FDV, Ljubljana.
- Weinberg, Steve (1996): Etika in skrbnost pri poizvedovalnem novinarstvu. V: Marjan Sedmak: Mediji, etika in deontologija. Ljubljana, FDV, stran: 89–99.
- (2001) Zakon o medijih, <http://www.media-forum.si/slo/pravo/pravni-viri/zakon-o-medijih.pdf>, 23. 04. 2004.
- Zatler, Simona (1997): Zaščita novinarjevega vira informacij. Media Forum, <http://www.media-forum.si/slo/pravo/strokovna-mnenja/zascita-vira/>, 13. 04. 2004.
- Zupančič Kastelic, Helena (2003): Afera Rdeči križ v luči preiskovalnega novinarstva. FDV, Ljubljana.

Pogovori:

- Namestnik glavnega urednika Mladine Ali H. Žerdin, 30. 03. 2004

